

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

**А. А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА
СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨ ИНСТИТУТУ**

Б.Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ - РОССИЯ СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ

ЭЛ АРАЛЫК БАШКАРУУ, УКУК, КАРЖЫ ЖАНА БИЗНЕС АКАДЕМИЯСЫ

Д 12.20.617 Диссертациялык кеңеш

Кол жазма укугунда
УДК 346.512 (575.2) (043.3)

Калыбаева Алия Абдысатаровна

**Кыргыз Республикасынын ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу
таасирин талдоо**

12.00.03 – жарандык укук; ишкердик укук; үй-бүлөлүк укук; эл аралык жеке укук

Юридикалык илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин Жарандык укук жана процесси кафедрасында аткарылды

Илимий кеңешчиси: Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин Жарандык укук жана процесси кафедрасынын башчысы, юридикалык илимдеринин доктору, профессор
Ниязова Анара Натиевна

Расмий оппоненттер: Каспий университетинин “Эділет” жогорку укук мектебинин деканы, юридикалык илимдеринин доктору, профессор
Мороз Светлана Павловна

«K&T Partners» ЖЧК өнөктөшү, Эл аралык салыштырмалуу мыйзамдын мүчөсү (IACL), юридикалык илимдеринин доктору, профессор
Карагусов Фархад Сергеевич

Тажикстан Республикасынын Парламентинин депутаты, юридикалык илимдеринин доктору, профессор
Муртазакулов Джамшед Саидалиевич

Жетектөөчү мекеме: **Россия-Тажик (Славян) университети,**
Дареги: 734000, Тажикстан Республикасы,
Душанбе ш., М.Турсун-заде көчөсү, 30

Диссертациялык иш **2022-жылдын 31-майында саат 14.00** Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын алдындагы А. А. Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтунун Д 12.20.617 диссертациялык кеңештин жыйынында; Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университети; Эл аралык Башкаруу, Укук, Каржы жана Бизнес Академиясында корголот.

Дареги: 720071, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Чүй пр. 265-а (2 кабат, кичи зал).

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын (720071, КР, Бишкек ш., Чүй пр. 265-а); Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, КР, Бишкек ш., Киев көч. 44); Эл аралык Укук, Каржы жана Бизнес Академиясынын (720000, КР, Бишкек ш., Белорусская көч. 6 «а») китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин сайтынан: <http://disserlaw.krsu.edu.kg/> таанышууга болот

Автореферат **2022-жылдын 30-апрелинде** таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, юридикалык илимдеринин доктору

Пак Н.О.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Мамлекеттик башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу көйгөйү ар бир өлкө үчүн актуалдуу: мамлекеттик башкаруу коомдун турмушунун бардык чөйрөлөрүнүн өнүгүүсүнө көрсөткүч да, олуттуу тоскоол да боло алат.

Азыркы коомдо мамлекеттик башкаруу социалдык нормаларды белгилүү эрежелерге ылайык иштетилип жана ченемдик укуктук актылар негизинде бириктирүү аркылуу ишке ашырылат. Мамлекеттик башкаруунун бардык деңгээлдери тарабынан жүзөгө ашыруунун жөнгө салуучу алкагында ченемдерди иштеп чыгуусу, аягында тигил же бул өлкөдө мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун аныктайт.

Кыргыз Республикасынын бийлик органдары жана кызмат адамдары тарабынан ишке ашырылып жаткан мамлекеттик жөнгө салуучу практикасында өлкөнүн окумуштуулары, талдоочулары жана эксперттери белгилеген айрым кемчиликтер бар. Мындай кемчиликтерге мамлекеттик жөнгө салууга багытталган «жабык» ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун талкуулоонун социалдык топторун, эксперттик коомчулуктарын; ар дайыма көйгөйдүн негизги талдоосунун жоктугу жана анын чечимин жаңы жөнгө салууну камсыз кылуусун (анын ичинде көйгөйдүн пайда болушуна социалдык, экономикалык, маданий негиздер); чет өлкөлөрдө көбүрөөк колдонулган заманбап альтернативалар аркылуу мамлекет тарабынан киргизилген тыюу салуулардан, санкциялардан жана жөнгө салуунун башка ыкмаларынан баш тартуусун (өзүн өзү жөнгө салуу, маалыматтык, экономикалык өбөлгө, процесстерди жөнгө салуунун ордуна аракеттердин натыйжасына талаптарды бекитүү ж. б.); кызыкдар социалдык топторго жаңы жөнгө салуу ишинин процессуалдык аспектилерине көңүл бурбоону (жөнгө салуу объектерин жаңы талаптарга ылайыкташтырууда өткөөл мезгилди бекитүү, тиешелүү жөнгө салуу объектеринде жаңы талаптардын принцибин жайылтпоо мүмкүндүгүн бекитүү, өз ара байланышы жана мүмкүндүү дифференциацияланган талаптарды экономикалык мүмкүнчүлүктөрү менен ишкерлердин жана жарандардын аткаруусун, ченем жаратуучу муниципалдык бийлик органдарынын деңгээлинде өкүлдөө мүмкүндүгүн, коомдун жаңы эрежелерди кабыл алуу баасынын даярдыгын); жаңы талаптардын сактоо көзөмөлүнө көңүл бөлбөөнү (жеңил жана бир убакытта эффективдүү көзөмөлдөө системасын түзүү); мамлекеттик жөнгө салууда «чектен тыш» ашыкча талаптардын негизинде киргизүү да, жөнгө салуу документтердин санын көбөйтүү түрүндө кабыл алуу да умтулуусун; коомдогу паракорлук көрүнүштөргө алып келүүчү абалдардын бекемделишин (талаптардын аткарылышын көзөмөлдөөнү жүзөгө ашыруучу кызмат адамдарынын дискрециялык ыйгарым укуктарын белгилөөнү; түшүнүксүз чечмелөөгө жол берген жоболорду колдонуусун ж.б.) киргизүү болот.

Жогорудагы кемчиликтердин натыйжасы ченемдик укук актыларды кабыл алуусу, бир тарабынан ишкердик ишмердүүлүгүнүн субъекттери менен жарандарга ашыкча чектөөлөрдү жана милдеттерди киргизүү, ал эми экинчи тарабынан аларды кабыл алуунун максаттарына жетпөөсү, б.а. социалдык, экономикалык жана башка көйгөйлөрдүн чечимин камсыздабоо, же айрым коомдук мамилелерди

канааттандырарлык эмес жөнгө салуу (коомдук мамилелердин катышуучуларынын белгиленген талаптарды бирдей түшүнбөшү, аныкталган жолжоболордун «ыңгайсыздыгы» ж.б.у.с.) .

Дээрлик бардык демократиялык өлкөлөрдүн конституциялары ар бир адамдын экономикалык эркиндикке, ишкердик ишмердүүлүгү менен алектенүүгө, өлкөнүн мыйзамдарында тыюу салынбаган ар түрдүү экономикалык иш менен алектенүүдө мүлктү өз каалоосу менен пайдалануу укугун камсыз кылат жана кепилдейт [Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлиги [сайт]. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913?cl=ru-ru>]. Ушундан улам мамлекет ишкердикти өнүктүрүүгө тоскоолдук жаратпай, экономикалык эркиндикти жана мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашырууда керектүү коридорду камсыздап, административдик тоскоолдуктарды жана ишкердиктин жүктөмүн азайтуусу абзел.

Азыркы этапта ишкердиктин ишмердүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү өнүккөн базар экономикасын түзүүнүн негизги факторлорунун бирин аныктайт. Ишкердик коомдун экономикалык жана социалдык өнүгүүсүнүн негизги механизми катары иштейт. Ал эмгектин өндүрүмдүүлүгүнө, сапаттуу иштешине жана пайда келтирүүсүнө күчтүү түрткү берип, коомдун керектөөлөрүн канааттандыруу жогорулатуучу экономикалык өнүгүүнүн кыймылдаткыч күчү. Мындан улам, мамлекеттик жөнгө салуу жана ишкердикти колдоо маселеси бүгүнкү күндө да актуалдуу.

Ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салууда мамлекет өзгөчө орунду ээлейт, анткени ал анын туруктуулугунун кепили ролун аткарат. Мамлекет ишкерлердин жигердүү ишмердүүлүгүн өбөлгөлөп, аны менен бирге ишкерлердин ишин жүргүзүүнүн эрежелерин бузуу жоопкерчиликтерин орнотууга тийиштүү. Ага байланыштуу мамлекет менен ишкерликтин кызыкчылыгы аралыгында тең салмактуулукту сактоо маанилүү. Мындай тең салмактуулуктун жоктугу мамлекет менен бизнес үчүн да, жалпы коом үчүн да терс кесепеттерге алып келет.

Укуктук жөнгө салуунун негизги көйгөйлөрүн төмөнкүлөр түзөт:

- ишкерлердин чөйрөсүндөгү коомдук мамилелер туруктуу динамикада жана тынымсыз өнүгүп, жаңы түрлөрү пайда болуп, ал эми мыйзам аларга адекваттуу жооп берүүгө үлгүрбөөсү;

- кайталанма ыйгарым укуктары бар мамлекеттик бийлик органдарынын көп сандагы болушу;

- ишкердик ишмердүүлүктү укуктук жөнгө салуусу чектен тыш болушу, ал экономиканын нормалдуу жана позитивдүү өнүгүүсүнө тоскоол жаратат, анткени жөнгө салуу укуктун ар кандай тармактары (жарандык, административдик, салыктык ж.б.) менен байланышкан;

- мыйзамдардын чектен тыш динамикасы, мобилдүүлүгү (мисалы, каржы-насыялык, административдик, салыктык, уруксатма-каттоо, жер ж.б.);

- мыйзамдардын сапаты, укуктук ченемдерди адекваттуу негизде аткаруунун мүмкүн эместиги укуктук нигилизмди таанытып, мыйзам ченемдерин кыйгап өтүп паракорлукка умтултуп, укуктук жөнгө салууга калктын ишенимин жоголотот.

Негизги көйгөйлөрдү талдоо мыйзамдардын сапатын жогорулатуу зарылдыгын көрсөттү, анткени коомдук мамилелерде укуктук жөнгө салуу

керектөөлөрдү канааттандыруу жөндөмдүүлүгүнүн предмети деп түшүндүрүлүп, өз кезегинде анын эффективдүүлүгүн жогорулатат, себеби сапат эффективдүү ченемдердин негизги көрсөткүчтөрүнүн бири. Мыйзам чыгаруунун сапаты төмөндөгүчө мүнөздөлөт: ченемдердин аныктыгына тиешелүү параметрлер; мыйзам чыгаруунун туруктуулугу; эркиндикти камсыздоо менен укук субъекттеринин жана бүтүндөй коомдун кызыкчылыктарын эске алуу байланышы; мыйзамда системалуу байланыштарды эсепке алуусу.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо (мындан ары - ЖСТТ) жөнгө салуунун сапатын камсыздоонун негизги куралдарынын бири, аны менен азыркы күндө дээрлик бардык өлкөлөр жана эл аралык уюмдар - Экономикалык кызматташтык жана өнүктүрүү уюму (мындан ары – ЭКжӨУ), Еврокомиссия жана өткөөл экономикасы бар көптөгөн өлкөлөр колдонушат. ЖСТТнын тарыхы сапаты жөнгө салууну камсыздоо расмий куралы катары 25 жылдан ашуун убакытты камтыйт. ЭКжӨУ алкагында бул багыт 1995-жылы чыгарылган жөнгө салуу сапаты боюнча ЭКжӨУнун Кеңешинин Сунуштамаларына тиркелген 10 пункттан турган текшерүү тизмесинде иштелип чыккан. Документте жөнгө салуунун пайдалуу чыгымдарды актоо үчүн жөнгө салуунун мүмкүндүү натыйжаларына баа берүүнүн зарылчылыгы баса белгиленген. 1997-жылы ЭКжӨУ ЖСТТ ишмердүүлүгүн жүргүзүү боюнча алдыңкы ыкмаларды иштеп түзүшкөн (ЭКжӨУ, 1997). Бирок, мындай узак тарыхка карабастан, ЖСТТны түздөн-түз ишке ашыруу жана аны ченем чыгаруу процессине интеграциялоо дагы эле өнүгүү стадиясында турат. ЭКжӨУ да, ЖСТТ тууралуу кеңири тажрыйбасы бар ага мүчө өлкөлөр да жөнгө салуучу таасирин баалоо системаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруусу, узак процессти жана сөзсүз жөнгө салуучу органдардын кызматкерлерин кесиптик маданиятын жана ишке болгон мамилесин өзгөртүүнү талап кылаарын баса белгилешет. Жөнгө салуучу таасирин баалоосу жөнгө салууда көйгөйлөрдү аныктаган үзгүлтүксүз циклди, ишкердик чөйрөсүнө киргизилген максаттарды аныктоону, ашыкча жана ойлонулбаган жөнгө салуу иштерине жол бербей, максаттарга жетүү ыкмаларын тандоосун көрсөтөт. Бул сунушталган ченемдик жөнгө салуунун негизги көйгөйлөрүн жана максаттарын системалуу түрдө аныктоонун, башкаруучулук чечимдерди кабыл алууда максаттарга жетүүгө башкы альтернативаларды аныктоонун жана баалоонун механизми [Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран / М. В. Иванова. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С.95].

Ишкердик ишмердүүлүккө мамлекеттин кийлигишүүсүнүн масштабына карата, ЖСТТ белгилүү бир пайдаларды жана чыгымдарды, тобокелдиктерди аныктоо, ченемдерди чыгаруунун ачыктыгы, мамлекеттик деңгээлде башкаруу чечимдерин кабыл алууда коомдук талкууларды уюштуруу сыяктуу бир катар артыкчылыктарга ээ.

ЖСТТнын заманбап идеологиясы акылдуу жөнгө салуу деп аталган постулаттарга негизделет, идеология концепциясы субсидиардык жана пропорционалдык принциптерине негизделген жөнгө салуучу чараларды иштеп чыгууну, мамлекет тарабынан милдеттенмелердин көлөмүн кыскартууну, илимий жактан негизделгендиги жана сапаты жөнгө салуу чечимдерди кабыл алуусу

[Козловская О.В., Эльмурзаева Р.А. Внедрение и развитие института оценки регулирующего воздействия при формировании и реализации государственной политики / Козловская О.В. // Вестник Томского государственного университета – 2012. – № 363. – С. 165-166].

Бир тарабынан алганда ЖСТТ мамлекеттик жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгөлөсө, экинчи тарабынан ишкердик ишмердүүлүктү жүргүзүүгө оптималдуу шарттарды түзүүгө таасир берүүчү маанилүү куралы. ЖСТТ алгач толук практикалык курал катары өзгөчө пайда болушуна, ошондой эле саясий чөйрөнүн өзгөрүшүнө дуушарланышы жана экономикалык шарттардын таасирине кабылышынан улам, бирдиктүү теориялык концепция жок деп айтууга болот. Ар кандай булактарда берилген аныктамалар баалоонун негизинде технологияга карата айырмаланат *[Иванова М.В. Модели и методы оценки регулирующего воздействия в государственном управлении России и зарубежных стран / М. В. Иванова. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2018. – С.95].*

Демек, Кыргыз Республикасында ЖСТТ ишкердиктин ишмердүүлүгүн мамлекеттик жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатууда көз карандысыз институт катары изилдениши, анын моделдерин жана ишке ашыруунун өзгөчөлүктөрүн кароо диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугун аныктайт.

Диссертациянын темасы артыкчылыктуу илимий багыттары, олуттуу илимий программалары (долбоорлору), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү негизги илимий - изилдөө иштери менен байланышта. Диссертациялык иш демилгелүү, ошол эле учурда изилдөө жүргүзүлгөн Жарандык укук жана процесси кафедрасынын илимий - изилдөө багыттары жана программалары менен тыгыз байланышат; Кыргыз Республикасынын Экономика жана каржы министрлигинин бизнес-коомчулук менен өз ара иш-аракеттери, чакан жана орто бизнести өнүктүрүү боюнча мамлекеттик программалар менен байланышат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты - Кыргыз Республикасында ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын ЖСТТ кароо, ченемдик укуктук актыларды эксперттик баалоонун негизги элементи катары ЖСТТ жакшыртуу боюнча автордук мамилени иштеп чыгуу.

Максатка жетүүгө өз ара байланышкан теориялык прикладдык жана практикалык **милдеттерди** калыптандырып, төмөнкүдөй ырааттуу чечимге өбөлгөлөдү:

- 1) ЖСТТны заманбап экономикалык теориянын контекстинде изилдөө;
- 2) мамлекеттик башкарууну реформалоого концептуалдык мамилелердин контекстинде ЖСТТны изилдөө;
- 3) саясий - башкаруу циклинде ЖСТТны кароо;
- 4) ЖСТТ чөйрөсүндө илимий-изилдөө материалын иштеп чыгуу жана интерпретациялоо ыкмасы катары герменевтикалык методдун колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүн кароо;
- 5) Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларынын ЖСТТ корутундуларына салыштырма талдоо жүргүзүү;

б) маанилүү касиеттерин аныктоонун жолжобосу катары ЖСТТ изилдөөсүнүн феноменологиялык методдун колдонуу;

7) ишкердик чөйрөсүндө ченемдик укуктук актылардын ЖСТТ түшүнүгүн, маңызын жана маанисин талдоо;

8) ишкердик ишмердүүлүгүн мамлекеттик жөнгө салууда ЖСТТ жүргүзүүнүн мыйзамдык негизин талдоо;

9) ишкердик чөйрөсүндө ЖСТТ жүргүзүүнүн субъекттерин жана жолжобосун кароо;

10) ЖСТТ объектисин аныктоо;

11) керектөөчүлөрдүн, ишкерлердин жана мамлекеттин укуктарына жана кызыкчылыктарына ЖСТТнын таасирин аныктоо;

12) Кыргыз Республикасында ЖСТТ институтун жакшыртуунун мүмкүн болгон жолдорун аныктоо жана сунуштоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгын көйгөйдүн түптөлүшү жана аны чечүү методологиясы аныктап, азыркы учурда Кыргыз Республикасында жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун өнүктүрүү концепциясын түзүүдө тармак аралык жана комплекстүү мамиленин зарылдыгы менен шартталган.

Диссертациялык ишинде Кыргыз Республикасында алгачкы монографиялык изилдөөсү болуп, дисциплиналар аралык негизде ЖСТТ ченем чыгаруу процессине интеграциялоо аркылуу ишкердик ишмердүүлүктү укуктук жөнгө салуунун сапатын камсыздоодо көйгөйлөрү жана тенденциялары белгиленип, натыйжасында ишкердик чөйрөсүндө мыйзамдардын сапаттык деңгээлин жогорулатууга, мамлекеттин жана бизнестин, бүтүндөй коомдун кызыкчылыктар жолдорун шайкештөөгө, институтту реформалоонун эң перспективдүү багыттары боюнча автордук көз караштар берилген. Изилдөөнүн өзгөчө маанилүү илимий жаңылыгынын натыйжалары төмөндөгүчө берилет:

- жаңыча мамиледе ЖСТТ бирдиктүү тутуму катары каралып, өз ара байланышкан компоненттердин жыйындысын бириктирилип, куралдарды тажрыйбада жана анын тышкы чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүн уюштуруу жана иштеши камсыздалып, анын алкагында мамлекеттин экономикага кийлигишүүсүнүн негиздемеси көбүрөөк экономикалык, башкаруучулук жана укуктук эффективдүүлүк багытына жылуусу берилген;

- автордун көз карашында ЖСТТ ченемдик укуктук актылардын долбоорлору өзүнүн укуктук табиятында мамлекеттик башкаруунун натыйжалуу чечимдерин кабыл алуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салуу менен ишкердик ишмердүүлүгүн жаңы жана колдонуудагы жөнгө салууну кайра кароодогу укуктук институт деп аныкталат;

- илимий изилдөөлөрдү жана теориялык жоболорду жалпылоого негизделген автордун көз карашында, ишкердик ишмердүүлүгүн мамлекеттик жөнгө салуунун белгилүү чөйрөсүндө түзүлгөн коомдук мамилелердин универсалдуу жөнгө салуучусу катары ЖСТТ укук ченимдин түздүн-түз объектисин туюндурат;

- ишкердик ишмердүүлүктү укуктук жөнгө салуу уникалдуу, өзгөчө сапаттар менен мүнөздөлөөрүн негиздөө, мындай көрүнүштүн башкы өзөгү жеке, коомдук

жана мамлекеттик кызыкчылыктардын, демилгелердин, ишмердүүлүктүн каражаттарынын жана ыкмаларынын интеграциясы түзөт;

- автордун көз карашы ишкердик чөйрөсүндөгү мамилелерди укуктук жөнгө салуунун натыйжалуулугун жана натыйжалуулуктун чен белгисин түзүүсүн аныктоо;

- автордук концепциясы теориялык булактардын кеңири спектрин изилдөөнүн жана ЖСТТ ишке ашыруу негизинде түзүлгөн тажрыйбасын талдоону жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдө, Кыргыз Республикасында 2022-2027-жылдарда өнүктүрүү, атап айтканда, ЖСТТ институтун алга умтулган өнүктүрүүнүн жол картасын туюндурат. Концепция ЖСТТнын айрым компоненттерин практикалык ишке ашыруунун көйгөйлүү маселелерин, аларды жеңүү жолдорун эске алуу менен түзүлүп; ал ЖСТТ мыйзамын жана анын структуралык элементтерин иштеп чыгууну негиздейт.

Изилдөөнүн жаңылыгы коргоого берилген жоболордо өзүнүн түздөн-түз чагылдырылышын тапты.

Изилдөөнүн практикалык маанисин биринчи кезекте, изилдөөнүн натыйжаларын Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин мамлекеттик кызматкерлеринин практикалык ишмердүүлүгүндө ЖСТТ жүргүзүү компетенциясына ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун колдонуу мүмкүнчүлүгү, ошондой эле ЖСТТны жүргүзүү маселеси тууралуу жумушчу топтун жана эксперттик коомчулуктун мүчөлөрү түзөт.

Диссертациянын алынган натыйжалары Кыргыз Республикасында ЖСТТ институтун мындан ары өнүктүрүү боюнча сунуштарды иштеп чыгууда колдонууга болот.

Аны менен бирге диссертациялык изилдөө «Ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо» курсун окууда, укук, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу тармагында адистерди даярдоодо пайдаланылышы мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси ЖСТТ реформасын талаптагыдай ишке ашыруу менен мамлекеттик органдардын, бизнестин жана бүтүндөй коомдун өз ара аракеттенүүсүн күчөтүү күтүлгөн натыйжасы катары каралуусунда турат. ЖСТТнын натыйжаларын сапаттуу колдонуу мамлекеттик коргоонун жана ишкердик субъекттердин ишмердүүлүгүн укуктук жөнгө салуунун эффективдүү системасын камсыздайт жана жарандарды ишкердик ишмердүүлүгүнө көбүрөөк үндөп илгерелетүүгө жөндөмдүү, демек, мамлекеттин экономикасынын өсүшүнө оң таасирин тийгизет.

Коргоого коюлчу диссертациянын негизги жоболору:

1. Саясий, экономикалык жана социалдык мамилелерди талдоодо илим башкаруу чечимдеринин жөнгө салуучу таасирин талдоо үчүн жетиштүү сандагы негиздемелерден турат экендигин белгилейт. ЖСТТ экономикалык өбөлгөлөрүн талдоонун натыйжасында автор Кыргыз Республикасынын позитивдүү экономикалык өсүшүн жана өнүгүүнү стимулдаштыруу максатында коомдук

кызыкчылык теориясын жана экономика бир киреше булагынан бир нече булактан өсүп жаткан тармактардан жана рыноктордон туруусун жетектөө зарыл деген тыянакка келет, анткени биз чектелген ассортименттеги товарларды өндүрүү жана экспорттоо өлкөсүбүз (айыл чарба жана чийки зат экономикасы). Мамлекеттик менеджментти модернизациялоо шартында экономиканы диверсификациялоо мүмкүн, ал камырабастыкты азайтат жана рыноктук өзгөрүүлөргө оперативдүү жооп кайтарууга мүмкүндүк берет. Мамлекеттик башкарууда борбордон ажыратуу системасы зарыл, ал башка нерселер менен катар бардык социалдык топтордун, мамлекеттин, коомдун жана бизнестин таламдарынын тең салмактуулугун камсыздоо жана сактоо шартында аутсорсинг негизинде айрым ыйгарым укуктарды ишкерлерге берүүнү билдирет. Бирок атамекендик юридикалык илимде да, ишкердик укуктук илимде да иштеп чыгууларды кабыл алуу деңгээли төмөн. Практика бул маселе тууралуу эч кандай юридикалык иштелмелер жоктугун көрсөтүп турат. Мындай көрүнүш Кыргыз Республикасынын юриспруденциянын катаал абалда экенинен түшүнүк берет. Ал өзүнө жабык жана ишкердик мамилелерди жараткыч менен өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү практикаларды киргизүү үчүн дисциплиналар аралык кызматташууга кызыкдар эмес. Мыйзамдарды өзгөртүүдөгү жана толуктоодогу баш аламандык, анын формалдуу мүнөзүн жана ишкердик чөйрөсүндөгү мамилелердин динамикалуулук шартында ийкемдүүлүктүн жоктугун дагы бир жолу тастыктаган ачык айкын көрсөткүч. Натыйжада, укуктук таасирдин акыркы катышуучусу болуп ишкер жапа чегет. Анын кесепеттери капиталдын Кыргыз Республикасынын рыногунан агып чыгышында, атамекендик экономиканы инвестициялоо чечимдерди кабыл алууда инвесторлордун этияттыгында жана бизнестин укуктук мейкиндиктен чыгуусунда чагылдырылат. Берилген талдоодон көрүнүп тургандай, ЖСТТ жөн гана техникалык функцияны аткарабастан, чечим кабыл алуу процессинин жана мамлекеттик башкаруунун элементи болуп, чечим кабыл алуучулар менен алардын кызыкчылыктары (түздөн-түз же кыйыр) жөнгө салуу чечиминин таасирин өз ара аракеттенүүнүн зарылдыгын билдирет. Демек, ЖСТТ бул куралдын иш жүзүндө уюштурулушун жана иштешин, тышкы чөйрө менен өз ара аракеттенүүсүн камсыздоочу өз ара байланышкан компоненттердин жыйындысын айкалыштырган, анын алкагында мамлекеттин экономикага кийлигишүүсүнүн негиздемеси көбүрөөк экономикалык, башкаруучулук жана укуктук эффективдүүлүк багытына жылышын берген бүтүн система.

2. ЖСТТ феноменологиялык образы гетерогендик агенттердин ортосундагы байланыштарды түзүүчү динамикалдуу бүтүн. Бирок жөнгө салуу таасирин талдоосуна дуушар болгон процесстер эксперттин кабылдоо ниетине караганда алда канча татаал экенин түшүнүү абзел. Ушундан улам жүктөөчү метафора ЖСТТ феноменологиялык негизи үчүн маанилүү мааниге ээ. Тексттик ишке ашырууда ЖСТТ конкреттештирүү белгисиздик чекиттеринин алкагында жүзөгө ашат. Ошол эле учурда, конкреттештирүү текст менен окуу схемаларынын ортосундагы байланышты орнотуунун куралы. Ал эми белгисиздик чекиттери маанилердин пайда болушунун баштапкы этабы болсо, анда конкреттештирүү процесстин жогорку деңгээли. Актуалдаштыруу конкреттештирүүнүн эң жакын түзмөгү.

Актуалдаштыруу социалдык реалдуулуктун чөйрөсүнө которууга мүмкүнчүлүк берет. Бирок конкреттештирүү текст менен дайыма эле дал келе бербейт. Кээ бир убакытта ЖСТТ текстине кайрылган ар бир шилтеме аны кошумча маанилер менен толуктайт, ал эми толук ишенимдүүлүгү жок жерлери конкреттештирүүнү талап этет.

3. Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо түшүнүгү жөнгө салынган процесстин призмасы аркылуу каралат, анын ичинде көйгөйлөрдү талдоо, коюлган максаттарды жөнгө салуу, жөнгө салуу варианттарын издөө жана аны менен байланышкан мүмкүндүү кесепеттерди аныктоо, ишкердик ишмердүүлүк субъекттердин, мамлекеттин жана жарандардын чыгымдары менен пайдаларын жөнгө салуунун эң артыкчылыктуу ыкмасын негиздөө. Бирок мындай мамиле өтө тар жана кубулуш катары ЖСТТ толук маңызын чагылдырбайт. Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо өз ара байланышкан бир тартиптүү тармактар аралык юридикалык ченемдердин объективдүү обочолонгон тобу, башкача айтканда, укуктук институт катары каралууга тийиш. Мындай мамиле мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгүнө системалуу мамилени камсыздап, ЖСТТ процессинин сапаттуу жана натыйжалуу жөнгө салууну, ошондой эле кабыл алынган ченемдик укуктук актылардын ишкердик ишмердүүлүккө жөнгө салуучу таасиринин натыйжалуулугун түзөт. Ушуга байланыштуу ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун жаңы жана колдонуудагы ченемдерин кайра карап чыгууну киргизүүдө натыйжалуу мамлекеттик башкаруу чечимдерин кабыл алуу чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктук институт катары аныктоого мүмкүн.

4. Ишкердик чөйрөсүндө мамлекеттик текшерүүнү жана көзөмөлдү катуу жөнгө салуусу зарыл. Бирок, мамлекеттин ашыкча кийлигишүүсүн жоюу, мыйзам бузууларды болтурбоо максатында: бюрократизм жана ишти сундактыруу көзөмөлдөө-коргоо органдары тарабынан балансы, укуктардын жана милдеттердин көлөмү ченемдик түрдө белгиленүүгө тийиш; мамлекеттин көзөмөлгө жана коргоо алуусу минималдаштыруу абзел, негизинен анын иштешинин укуктук негиздерин түзүүгө, сот бийлигин, бизнестин өзү түзгөн жана анын кызыкчылыктарын ишке ашыруучу ар кандай коомдук бирикмелерди олуттуу активдештирүү менен чектөө. Ал ЖСТТ чөйрөсүндө мыйзамдарды унификациялоо аркылуу жетишүү жана бирдиктүү мыйзам кабыл алуу аркылуу ишке ашыруусу. Ишкердик ишмердүүлүктү укуктук жөнгө салуу уникалдуу, өзгөчө сапаттар менен мүнөздөлөөрүн негиздөө, мындай көрүнүштүн башкы өзөгү жеке, коомдук жана мамлекеттик кызыкчылыктардын, демилгелердин, ишмердүүлүктүн каражаттарынын жана ыкмаларынын интеграциясы түзөт. Ошол эле учурда келишим жеке укук мамилелеринде жөнгө салуунун негизги каражаты, ал эми коомдук жана мамлекеттик демилгелердин структурасында коомдук-укуктук куралы колдонулат.

5. Автордук ЖСТТ принциптеринин системасы сунушталат:

- Бардык кызыкдар тараптар үчүн процесстин жалпы жеткиликтүүлүгүнөн, ЖСТТ жыйынтыктарын ачык булактарда жарыялоодон турган айкындуулук принциби;

- Эксперттик баалоо максатында бардык кызыкдар тараптарга кайрылууну камтыган жарыялык принциби;

- Эффективдүүлүк принциби максатка максималдуу толуктоо минималдуу чыгым менен жетүүгө укуктарды жана милдеттерди ишке ашыруунун жолдорунун жана укуктук каражаттарынын жыйындысы;

- Максатка кыйла натыйжалуу жетүүдө ЖСТТ алкагында бири-бирине эң пайдалуу ыкмалардын жана укуктук каражаттардын айкалышын камтыган үнөмдүүлүк принциби;

- Көз карандысыздык принциби, ага ылайык ЖСТТ процессине мамлекеттик органдардын кийлигишүүсүнө тыюу салынат;

- ЖСТТ процессинин мыйзамдуу презумпциясы болгон ак ниеттүүлүк принциби.

Дал ушул принциптер бул же тигил жагдайларда колдонулуучу башка укук ченемдерин түзүү негизи. Коомдук мамилелер ар дайыма динамикалдуу. Алардын өзгөрүшү менен бирге укуктук ченемдер жаңыланат. Укуктук ченемдердин өзгөрүүсү өз эрки менен болушу мүмкүн эмес, ал ар дайым принциптерде камтылган баштапкы укуктуктарда негизделүүсү абзел. Принциптер туруктуулук менен мүнөздөлүшү зарыл, анткени алар колдонулуп жаткан ченемдердин маңызын гана аныктабастан, келечектеги ченемдердин негизин да түзөт.

6. Жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүнүн субъективдүү курамын жана жолжобосун изилдөө көрсөткөндөй, бүгүнкү күндө ЖСТТ жүргүзүүнүн көзгө көрүнгөн долбоорлонгон аралаш модели менен жөнгө салуу таасирин талдоону кандайдыр бир формалдуу процеске айландырган бир катар өзгөчөлүктөргө ээ болгон, мамлекеттик бийликтин жөнгө салуучу органын кошумча оорлотуп, тиешелүү чечимди кабыл алууну кыйындатып, ошол эле учурда мамлекеттик жөнгө салуунун тигил же бул ыкмасын чечүүгө багытталган маселелерди талкуулоого бизнес-коомчулуктун өкүлдөрүн тартуунун кыйла начар деңгээли көрсөтөт. Бул жагдайды мамлекеттик бийликтин аппаратын системалуу кайра куруу жолу менен түздөп жана мамлекеттик кызматчылардын кесиптик аң-сезимин сапаттык жактан өзгөртүү менен эле ишкердик ишмердүүлүк субъекттер тарабынан мамилесин тууралайт. Ошол эле учурда, мындай системалык өзгөрүүлөргө убакыт жетишсиз экени көрүнүп турат, ал эми жөнгө салуу таасирин талдоо сапаты бүгүнкү күндө эле жакшыртылышы абзел. Ушуга байланыштуу ЖСТТ колдонуудагы моделин өзгөртүү боюнча сунушу мамлекеттик бийликтин бирдиктүү борборлоштурулган органын түзүү жолу менен анда коомдук структуралардын же ишкерлердин бирикмелеринин өкүлдөрүнөн түзүлгөн байкоочу кеңештин курамын түзүп негиздөө. Мамлекеттик бийликтин мындай борборлоштурулган органынын функцияларын мамлекет тарабынан жарыяланган социалдык маанилүү максаттар менен зарыл тең салмактуулукту сактап эң жалпы формада чакан жана орто бизнеске терс жүктү азайтуу максатында ишкердиктин айрым чөйрөлөрүн жөнгө

салуу чөйрөсүндөгү коомдук жана жеке кызыкчылыктарды шайкеш келтирүү менен байланыштыруу.

7. Жөнгө салуучу таасирин талдоонун түздөн-түз объектиси болуп белгилүү бир чөйрөдө өнүккөн коомдук мамилелердин универсалдуу жөнгө салуучусу катары укуктук ченем түзөт деген пикир негизделет. Жөнгө салуучу таасирин талдоо сунушталган редакциядагы укуктук ченем юридикалык техниканын талаптарын эске алуу менен ишкердик ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди канчалык толук жана натыйжалуу жөнгө салууга жөндөмдүү экендигин баалоого арналган. Укуктук ченем категориясынын таасири аркылуу жөнгө салуучу таасирин талдоо объектиси түшүнүгү маанилүү жана жолжобосун талдоону колдонуудагы укуктук институттун катарына киргизүүгө мүмкүндүк берет. Экономика жана коммерциялык ишмердүүлүк менен тыгыз байланышта болгонуна карабастан, жөнгө салуучу таасирин талдоо экономикалык чөйрөнү изилдөөгө багытталбашы керек, бул ЖСТТ жолжобосунун алдында турган милдеттерди туура эмес чечмелөөгө жана туура эмес түшүнүүгө алып келет. Жөнгө салуучу таасирин кабылдоодо сунушталган укук ченемдери аркылуу гана ишке ашкандыктан, алар тиешелүү изилдөөнүн объектиси боло алат.

8. Жөнгө салуучу таасирин талдоонун объектиси укуктун ченемдигинен тургандыктан, талдоонун максаты ишкердик чөйрөсүндөгү мамилелерди укуктук жөнгө салуу көз карашында укуктук ченемдин анын натыйжалуулугунун көрсөтүлгөн чен белгисине ылайык келүүсүндө. Бул чен белгилерине төмөнкүлөрдү киргизүү сунушталат: жөнгө салуунун максатын туюндуруу; максатка жетүү; социалдык баалуулук, нагыз саясий, экономикалык кырдаалдын жана кызыкдар тараптардын керектөөлөрүнүн шайкештүүлүгү; ченемдин юридикалык жана техникалык сапаты; укук колдонуучулар үчүн ченемдин жеткиликтүүлүгү, түшүнүктүүлүгү; ишке ашыруунун жана жөнгө салуу максатына жетүүнүн адекваттуу механизминин болушу; ченемди ишке ашырууда жооптуу субъекттерди жана алардын компетенцияларын аныктоо; укуктун ченемдеги тууралуу кайрылуучуларды туура маалымдоо; укуктук ченемди ишке ашыруу боюнча иш чараларды каржылоо.

Жогоруда көрсөтүлгөн укуктук ченеминин натыйжалуулугунун чен белгилерин ишкердик чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук актылардын долбоорлоруна карата ЖСТТ жүргүзүүдө методологиялык негиз катары колдонууга болот, ошондой эле кийинки укуктук жана паракорлукка каршы экспертизалар менен байланышат.

9. Каралып жаткан атамекендик тажрыйба жана чет мамлекеттердин тажрыйбасы көрсөткөндөй, ЖСТТ башкаруунун мамлекеттик деңгээлинде башкаруу чечимдерин кабыл алууну оптималдаштыруунун эффективдүү, административдик тоскоолдуктарды азайтуунун, инвестицияларды тартууда оң таасирин тийгизүүнүн натыйжалуу жана экономиканын ар кандай тармактарын өнүктүрүүдөгү куралы болуп, ал эми туура колдонууда паракорлукка каршы мааниге да ээ. Бирок, ЖСТТ формалдуу мамиле кылуу учурунда талдоонун бардык кызыкдар тараптардын кызыкчылыктарына таасир этүүчү факторлорду эске албаса, анын таасири нөл гана эмес, терс да болушу мүмкүн.

Ушуга байланыштуу ЖСТТ жолжобосунун фундаменталдык негизи бардык субъекттердин – мамлекеттин, ишкердик ишмердүүлүк субъекттердин жана калктын кызыкчылыктарынын ортосундагы тең салмактуулук болууга тийиштүү.

10. Жогорку сапаттагы ЖСТТ киргизүү экономиканы диверсификациялоо менен бирге чакан жана орто бизнести жана бүтүндөй экономиканы өнүктүрүүнүн эффективдүү механизми катары колдонулат.

ЖСТТ жолжобосуна катышуу үчүн өзүн-өзү жөнгө салуучу уюмдардын ишкерлерин кызыктыруу мыйзамды кабыл алуунун же өзгөртүүнүн натыйжасында келип чыгуусунда пайда болгон ишкерлердин кызыкчылыктарын жана тобокелдиктерин так эсепке алууга көмөктөшөт.

Ишкердик субъекттерин тартуу менен жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүү ишкердик өкүлдөрүнө оң таасирин тийгизиши мүмкүн, мамлекеттик чечимдердин ачык-айкындуулугун камсыздоо, ченемдерди кабыл алууда терс кесепеттерге алып келүүчү тобокелдик факторлору жөнүндө тынчсызданууну азайтуу, жеке же коомдук кызыкчылыктардын көз карашынан жөнгө салуучу таасиринин формаларында рационалдуу маанилерди аныктоо.

11. Жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун жакшыртууда ченемдерди чыгаруучу, институционалдык, саясий жана социалдык-маданий аспектилерди камтыган кыска мөөнөттүү жана лонгитюддик иш-чаралардын айкалышына негизделиши абзел деген сунушту негиздейт. ЖСТТ жолжобосуна тартылган мамлекеттик кызматкерлердин кесиптик жана жеке потенциалынын деңгээлин жогорулатууга багытталган бир эле учурда комплекстүү иш болмоюнча кыска мөөнөттүү иш чараларды ишке ашыруу натыйжалуу болбойт, ошондой эле ишкердик чөйрөсүнүн өкүлдөрүнүн укуктук аң-сезиминин жана укуктук маданиятынын жөнгө салуучу таасирин талдоо иш-чараларынын бенефициарларынын деңгээли дагы.

12. Кыргыз Республикасынын 2022-2027-жылдарга ЖСТТ Өнүктүрүүнүн бирдиктүү концепциясын иштеп чыгуу жана кабыл алуунун зарылчылыгы негизделип, ал жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун алга умтулган өнүктүрүүнүн жол картасынын бир түрү болуп айрым компоненттерди практикалык ишке ашыруунун бөлүгү катары аныкталган көйгөйлүү аспектилерди туюндурат. Бул Концепция ЖСТТ жолжоболорун жүргүзүүдө Кыргыз Республикасы тарабынан топтолгон тиешелүү тажрыйбаны эске алууга, ошондой эле бул институтту жакшыртуунун алкагында ыкчам чечилүүгө тийиштүү актуалдуу маселелерге көңүл бурууга арналган.

ЖСТТ өнүктүрүү концепциясын төмөнкүдөй структуралаштыруу сунушталат:

1) Кыргыз Республикасынын учурдагы абалын, экономикалык абалынын өзгөчөлүктөрүн, колдонуудагы мыйзамдарды, баштапкы позицияларды, жалпы мамлекеттик өнүктүрүүнүн программаларына, анын ичинде санариптештирүү чөйрөсүнө шайкештигин баяндоочу киришүү бөлүгү;

2) Бөлүмдөрдөн турган негизги бөлүм:

2.1. ЖСТТ жүргүзүүдө укуктук негизин өнүктүрүү;

2.2. ЖСТТ жүргүзүүдө институционалдык негиздерди өнүктүрүү;

2.3. ЖСТТ жүргүзүүдө жалпы социалдык негиздерин өнүктүрүү.

3) Концепциянын алкагында ишке ашырылуучу иш-чаралардын натыйжалуулугунун чен белгилерин баяндоочу жыйынтыктоочу бөлүк.

4) Концепцияны ишке ашыруу боюнча иш-чаралардын планы.

13. Кыргыз Республикасынын ЖСТТ өнүктүрүү концепциясы укуктук негизин камсыздоочу катары башкы маселелерди жөнгө салууну көздөп жөнгө салуучу таасирин талдоо боюнча мыйзамдык актыны иштеп чыгуунун зарылдыгын негиздейт: укуктук жөнгө салуунун максаты; терминдер жана аныктамалар (бирдиктүү концептуалдык аппаратты колдонууну камсыз кылуу); ЖСТТ принциптери (бирдиктүү укуктук негизин камсыз кылуу); ЖСТТ уюштуруу чөйрөсүндө ишти жүзөгө ашырууга ыйгарым укуктуу орган (ЖСТТ чөйрөсүндө ишти жүзөгө ашырууга ыйгарым укуктуу бирдиктүү органын борборлоштурулган моделди ишке ашырууну камсыз кылуу); ЖСТТ мазмуну (жолжобосу, максаты, милдеттери, ыкмалары жөнүндө бирдиктүү түшүнүктү камсыз кылуу); ЖСТТ жүргүзүүгөн адамдарга атайын компетенция талаптары (тийиштүү атайы квалификациялык талаптарды камсыз кылуу); ЖСТТ түрлөрү; ЖСТТ жүргүзүү механизмдери; ЖСТТ эксперттик корутундуларынын түрлөрү; ЖСТТ процессинин катышуучуларынын жоопкерчилиги; бардык тартылган субъекттердин өз ара аракеттенүү тартиби; ЖСТТ корутундуларына мониторинг жүргүзүү жана баалоо, ЖСТТ корутундуларына ыйгарым укуктуу органдын экспертизасы, кабыл алынган чечимдердин натыйжаларына мониторинг жана баалоо.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык иши изденүүчү тарабынан жеке аткарылып, иштин бардык корутундулары жана натыйжалары изденүүчүнүн тарабынан жүргүзүлүп илимий изилдөөлөрдүн негизинде өз алдынча алынган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн негизги натыйжалары окуу процессинде окутулуп жаткан дисциплиналар боюнча материалдарды даярдоодо пайдаланылып, магистранттар үчүн «Ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо» атайын курсунда колдонулган.

Коргоого сунушталган негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автордун илимий иш-чараларда жасаган докладдарында чагылдырылган: жыл сайын өтүлүүчү профессор Ф.А. Зайкованын элесине арналган цивилистик окуу иш чарасы (Бишкек, 2013); профессор Ю.Г.Басинанын элесине жана 85 жаш туулган күнүнө арналган эл аралык илимий-практикалык конференциясы (Алматы, 2008); «Заманбап дүйнөдөгү актуалдуу илимий изилдөөлөр» эл аралык илимий конференциясы (Переяслав-Хмельницкий, 2018, 2020) ж.б.

Диссертациянын жыйынтыктарынын толуктугу басылмаларда чагылдырылган. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары 16 илимий макалада берилген.

Диссертациялык иштин түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык изилдөө киришүүдөн; 12 бөлүмдү бириктирген төрт бөлүмдөн; корутундулардан; практикалык сунуштардан; ошондой эле колдонулган булактардын тизмесинен турат.

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасы ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө эмгектери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого берилген диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоосу; диссертациянын жыйынтыктарынын толук басылмаларда чагылдырылышы; диссертациянын структурасы жана көлөмү көрсөтүлөт.

Биринчи глава «Жөнгө салуучу таасирин талдоо чөйрөсүндө илимий изилдөөлөргө сереп салуу» ЖСТТ жөнүндө колдонуудагы укуктук теорияларды талдоого, ошондой эле заманбап экономикалык теориянын контекстинде кандайча каралып жаткандыгына, мамлекеттик башкарууну реформалоого ар кандай концептуалдык мамилелерге жана саясий башкаруу циклда изилдөөсүнө арналган. Бул теориялар биринчи главаны үч бөлүккө бөлүүгө негиз болгон.

Биринчи главанын биринчи бөлүмүндө «Заманбап экономикалык теориянын контекстинде жөнгө салуучу таасирин талдоо» ЖСТТ экономикалык теориянын контекстинде жана анын мыйзам менен байланышкан предметин ачып берүүчү адабияттарга жана булактарга сереп жасалган. Автор ЖСТТ ар кандай социалдык топтордун кызыкчылыктары айкалыштырылган жана коомдук мамилелерди жөнгө салуунун жалпы мамлекеттик жана жалпы улуттук максаттарына жетүү үчүн зарыл болгон деңгээлде чагылдырыла турган бирдиктүү аналитикалык мейкиндикти түзүүгө багытталган татаал институт экенин аныктайт. Жөнгө салуучу таасирин талдоо же баалоо институтун киргизүү зарылчылыгы жөнүндө көйгөй көптөгөн орус авторлорунун эмгектеринде активдүү иштелип чыккан: С.Б. Авдашеванын, А.Н. Беляеванын, В.В. Колегованын, П.В. Крючкованын, Г.Р. Латфуллинанын, Е.Г. Литвактын, Н.А. Омельченконун, В.Л. Тамбовцеванын, Ю.А. Тихомировдун жана башка окумуштуулардын эмгектеринде.

Чет элдик авторлордун ичинен Дж. Бейкер, Х. Волман, С. Якобс, К. Киркпатрик, М. Скривен, Р. Хан жана башка ушул сыяктуу экономисттердин саясатты жана баалоо программаларынын жаатындагы көйгөйлөрдү изилдөөгө арналган эмгектерин бөлүп көрсөтүүгө болот.

Бирок, белгилей кетүүчү нерсе, жөнгө салуучу таасирин баалоону (мындан ары - ЖСТБ) ишке ашыруу иш чарасында өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн санынын көбөйүшүнүн фонунда, изилдөөчүлөр аны жүзөгө ашыруу үчүн формалдуу талаптарга карабастан, ЖСТБ практикада дайыма системалуу түрдө колдонула бербестигин белгилей кетүүсүн айтышат. Мындан тышкары, экономикасы өнүккөн өлкөлөрдө ЖСТБ ишке ашыруунун ар кандай маселелери боюнча илимий жана прикладдык иштердин кеңири спектри бар экендигине карабастан, адистер бул көйгөйдү экономикалык жактан өнүгүп келе жаткан мамлекеттерге карата жетиштүү изилдене электигин моюндашат.

Өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан экономикаларга карата аймактык деңгээлдеги система катары ЖСТБ институционалдык долбоорлоо жана ишке

ашыруу боюнча маселелердин кээ бир катмары иш жүзүндө изилденбеген бойдон калып жатканын кошумчалай кетсек болот. Аймактык тажрыйбаны изилдөөдөгү анча көп эмес эмгектердин арасынан бир нече илимий-изилдөө иштерин айтсак: А.Н. Алисов, А.Н. Беляев, Д.В. Соболев, Ж. Гарсия Виллареал, А. Гапоненко, Дж. Мартин, Д. Блэр, Ж. Пратс, П. Торрес, К.Б. Раевский, А. Угрюмова жана башкалар.

Аны менен бирге ЖСТТБ институтун түзүү маселеси, аны мамлекеттик башкарууда ишке ашыруу көйгөйлөрү биринчи кезекте чет өлкөлүк авторлордун эмгектеринде чагылдырылган, мисалы, Д. Норт, Т. Эггертсон жана орус экономисттери: И.Н. Дрогобыцкий, Р.И. Капелюшников, С.Г. Кирдин, А.Н. Нестеренко, В.М. Полтерович, В.Л. Тамбовцев, А.Е. Шаститко жана башкалар. Бул изилдөөчүлөрдүн салымы, биздин оюбузча, бүтүндөй ЖСТБ системасынын институционалдык долбоорлоо парадигмасын калыптандырууда чечүүчү мааниге ээ, анткени алар азыркы илимде алгачкылардан ушул көйгөйдү изилдей башташкан.

Жогорудагы илимий эмгектердин маалыматтарын жалпылоо менен автор жөнгө салуучу таасирин баалоону таасирди колдонуу объектисине мамлекет тарабынан кабыл алынган чечимдердин таасиринин сандык же сапаттык туюнтмасы катары аныктайт. Бул аныктамага таянып, автор таасир кылуу таасирди колдонуу объектисине гана эмес, ошондой эле жөнгө салуучу органдар тарабынан жүрүм-туруму тигил же бул деңгээлде өзгөрүшү мүмкүндүү башка объекттерге да бааланат деп таксыктайт, ал тургай башында багытталбаса да.

Заманбап экономикалык адабияттарда мамлекеттик жөнгө салуунун себептеринин, ошондой эле анын экономиканын иштешиндеги ролун түшүнүүгө эки негизги мамиле бар:

- биринчи мамиле жөнгө салуу бүтүндөй коомдун кызыкчылыгын (коомдук кызыкчылык) ишке ашырууга багытталгандыгынан келип чыгуусу;

- экинчи мамиле жеке кызыкчылыкка негизделип мамлекеттик чечимдер кабыл алынуусунда кимдир бирөөнүн жеке кызыкчылыктарын (айрым тармактар, конкреттүү компаниялар ж.б.) ишке ашыруусу.

Мындан тышкары, үчүнчү мамиле өзүнчө бөлүнүп эки теориянын өзгөчөлүктөрү айкалышкан жөнгө салуунун комплекстүү теориялары.

Теориялык жагынан басым мамлекеттин кийлигишүүсүнүн зарылдыгын негиздөөдөн натыйжалуу мамлекеттик башкарууга жана экономикада мамлекеттин оптималдуу катышуусуна жасалат. Теорияны тактоодо эгерде мамлекеттин кийлигишүүсүн жана рыноктук күчтөрдү дискреттүү институттук альтернатива катары каралса, анда кээ бир учурларда мамлекет пайда болгон конфликттерди чечүүнүн рыноктук ыкмаларына караганда салыштырмалуу натыйжалуураак болот деп болжолдонулат [*Williamson O. Légal Implication of Imperfect Information in Consumer Market// Journal of Institutional and Theoretical Economies. 1995. V. 151. №1. – pp. 49-51.*].

Рыноктун бузулушуна байланыштуу мамлекеттин кийлигишүүсүнүн негиздемеси башка альтернативалар менен салыштырганда мындай кийлигишүүнүн экономикалык натыйжалуулугун негиздөөгө карай илгерелетилет. Демек, жөнгө салууну баштоо тууралуу чечим кабыл алууда чечүүчү фактор болуп сунушталган жөнгө салуу жана альтернативалуу институционалдык варианттар үчүн

чыгашаларды жана пайдаларды салыштыруу саналат. Эгерде пландаштырылган жөнгө салууга кеткен чыгымдар күтүлгөн пайдадан аз болсо, анда мындай жөнгө салуу киргизилиши керек. Ушул учурдан тартып мыйзам чыгаруу бийлик органдарынын, ошондой эле көзөмөлдөөчү органдардын практикасында (биринчи кезекте чет өлкөлүк) «чыгаша-пайданы» талдоо (cost-benefit analysis) ыкмасы кеңири колдонула баштады.

Ошол эле учурда ар тараптан позитивдүү болгон коомдук кызыкчылыктын такталган теориясы натыйжасыз жөнгө салуусу бар экендигин түшүндүрө албайт, анткени, теориянын алкагында сунушталган мамилеге ылайык, мындай жөнгө салуулар жоюлууга тийиштүү.

Демек, бул суроого жоопту жеке кызыкчылыктын теорияларынан табууга болот, себеби мамлекеттик жөнгө салуу кимдир бирөөнүн жеке кызыкчылыктарын чечүүгө (канагаттандыруу) түзүлгөн.

Жеке кызыкчылык теорияларынын алкагында эки негизги мамилеси колдонулат: жөнгө салуунун экономикалык теориясы (чикаго теориясы), рентага умтулуу жүрүм-турум теориясы (rent-seeking theory).

Жөнгө салуунун экономикалык теориясынын негиздөөчүлөрү Стиглер менен Пельцман. Атап айтканда, Стиглер 1971-жылы жарык көргөн эмгегинде мамлекеттик жөнгө салуу биринчи кезекте экономиканын ар кандай тармактарына жеңилдиктерди берүү үчүн киргизилет жана колдонулат (конкреттүү тармактарга субсидиялар, атаандаштардын киришине чектөөлөр ж.б.) [*Stigler G. The Theory of Economic Regulation. Bell Journal of Economics and Management Science. 1971. V.2. - pp. 3-21*]. Ошол эле учурда, мамлекеттик жөнгө салуу ар кандай топтордун таасиринде суроо-талапты пайда кылган товардын бир түрү, эң башкысы жеке адамдардын эмес, конкреттүү топтордун болушу маанилүү. Мындай суроо-талаптар өз кезегинде, саясатчыларга каалаган жөнгө салууга ээ болгон топтун (тармактын) колдоосуна ишенүүгө мүмкүндүк берет. Саясатчылардын максаты кайра шайланууга багытталгандыктан, ал эми бириккен өндүрүшчүлөр бул максатка тиешелүү ресурстарды камсыздай ала тургандыгы, саясатчылардын кыймылына тиешелүү тармактардын колдоо аракеттери негиздүү жана сарамжалдуу. Демек, мамлекеттин кийлигишүүсү рыноктун бузулушун жоюуга эмес, тиешелүү каржылык колдоонун ордуна кирешени айрым тармактардын пайдасына кайра бөлүштүрүүгө багытталган.

Жөнгө салуунун экономикалык теориясынын андан ары өнүгүшүн Ф.МакЧесни сыяктуу авторлордун изилдөөлөрүнөн байкоого болот [*McChesney F. Rent Extraction and Rent Creation in the Economic Theory of Regulation Journal of Legal Studies, 1987. V. 16 - pp 101-118, McChesney R. Rent Extraction and Interest-Group Organization in a Coasean Model of Regulation Journal of Legal Studies, 1991 V 20 - pp 73-90, McChesney R. Money for Nothing Politicians, Rent Extraction and Political Extortion Cambridge, MA Harvard University Press, 1997.*] саясатчылар тарабынан активдүү рентыны опузалап алуу концепциясы; Беккер саясий таасиринде тармактык кызыкчылык топторунун ортосундагы атаандаштыктын кесепеттерине басым жасоо ж.б. Атап айтканда, Беккер сунуштун ийкемдүүлүгү жогору болгон жерде байгерчилик жоготуулары жогору болот деп ырастайт. Демек, атаандаштыкка

жөндөмдүү тармактарда жөнгө салуучу трансферттердин агымы жана байгерчиликтин жоготуулары абдан чоң болгондуктан, саясий таасирге стимул жоголот.

Мамлекеттик жөнгө салууну түшүндүрүүнүн башка мамилелерине «жөнгө салууну тыюу» теориясы жана жаңы институттук экономика теориясы сыяктуу мамилелер кирет [*Becker G. S. A Theory of Competition among Pressure Groups for Political Influence Quarterly Journal of Economics 1983 V XCVIII - pp 371-400, Becker G. S. Public Policies, Pressure Groups, and Dead-Weight Costs Journal of Public Economics, 1985. V. 28. - pp 329-347.*].

Мамлекеттик жөнгө салуунун зарылдыгынын негиздемелери боюнча экономикалык адабияттарга эң толук сереп «Экономикалык талдоо бюросу» фондунун ишинде берилген, анда мамлекеттин экономикага кийлигишүүсү теориялардын бири да чыныгы толук кандуу жана толук негиздеме бере албайт деп аныкталат [*Принципы и процедуры оценки целесообразности мер государственного регулирования. – М.: ТЕИС. 2005. – 279 с.*].

Автор ЖСТБ колдонуунун эң мыкты дүйнөлүк практикасы Кыргыз Республикасы үчүн теориялык жана практикалык кызыкчылыкты жаратат деген тыянакка келет. Ошол эле учурда мамлекеттик башкаруунун өзгөчөлүктөрү, салттары, мамлекеттик түзүлүшү, мамлекеттик кызматы, чечимдерди кабыл алуу практикасы, экономиканын өнүгүү деңгээли, реформалардын аяктоосу жана башка факторлору заманбап практикасында ЖСТТ институтун колдонууда чыгармачыл мамиледе болууну мажбурлайт.

Биринчи главанын экинчи бөлүмүндө «Мамлекеттик башкарууну реформалоого концептуалдык мамилелердин контекстинде ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин баалоо» мамлекеттик бийлик органдары тарабынан ишке ашырылып жаткан социалдык жөнгө салуунун натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган илимий иштердин жана укуктук актылардын жоболорун каралат.

Жөнгө салуучу таасирин талдоонун борбордук элементтеринин бири болуп көйгөйдүн таасирине кабылган же аны чечүүгө түз же кыйыр түрдө тиешеси бар социалдык кызыкдар топтор менен кеңеш маалыматтары аныктайт. Ошол эле учурда, ишкердик ишмердүүлүк субъекттеринде жөнгө салуу таасирин талдоодо эң маанилүү тарыхый кабыл алынган чечимдеринен турат (бирок жүргүзүлүп жаткан талдоонун көлөмү барган сайын кеңейүүдө) [*Детерминанты качества анализа регулирующего воздействия. ОЭСР, 2006. – С. 10.*], натыйжада, «жөнгө салуучу таасирин баалоо» кеңеш маалымдоолору көбүнчө ишкердик коомчулугу менен кеңеш маалымдоолорду туюндурат.

Жөнгө салуучу таасирин баалоону жүргүзүүнүн максаты - системалуу түрдө жана бирдиктүү методологиялык позициядан бийлик органдарынын чечимдеринин мүмкүн болуучу таасирин баалоо жана баалоонун натыйжаларын тиешелүү формада чечим кабыл алуучу жооптуу адамдарга көрсөтүү [<http://www.oecd.org/dataoecd/29/53/42047676.pdf>].

Бул изилдөөдө орус авторлорунун эмгектеринде белгиленген «жөнгө салуучу таасирин баалоо» термини «ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө

салуучу таасирин баалоо» жана «ЖСТБ» менен бир катарда колдонулат. Белгилей кетсек, чет элдик адабияттарда каралып жаткан жолжобо, адатта, Regulatory impact analysis или Regulatory impact assesment (RIA) деп аталат.

Жөнгө салуучу таасирини баалоо функциялары:

- социалдык жөнгө салуунун таасирин, анын ичинде жөнгө салуучу таасирин пайдалары жана чыгымдары багытынан түшүнүүнү жакшыртуу;
- мамлекеттик бийлик органдарынын чечимдерине коомдук көзөмөлдү күчөтүү, бюрократиялык отчеттуулугун жана жоопкерчилигин жогорулатуу.

Практикалык көз карашта жолжобонун натыйжасын негиздөөчү материалдары түзүп жөнгө салууну киргизүү сунушуна тиркелген жана коомдун тигил же бул чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты калыптандырууга жооптуу кызмат адамынын же органдын кароосун көрсөтөт. «Жөнгө салуучу таасирин баалоо» менен мамлекеттик органдардын сунуштаган демилгелерин негиздөөдө кадимки иш-аракеттеринин айырмасы - көрсөтүлгөн процесс формалдуу, белгилүү стандарттарга ылайык жүзөгө ашырылат жана ага үчүнчү жактын катышуусунда сапаты боюнча корутунду берүү менен коштолот.

ЖСТТ борбордук элементтери – мамлекеттик чечимдердин натыйжалуулугун талдоо жана ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгууга кызыкдар социалдык топторду тартуу – ХХ-кылымдын 80-90-жылдарындагы мамлекеттик башкарууну реформалоого концептуалдык мамилелерде колдонулуусу.

Буга байланыштуу «саясий тармактар» деп аталган концепциянын негизинде «жаңы мамлекеттик менеджменттин» түшүнүгүнө жана «жаңы башкаруу ыкмасы (governance)» концепциясына көңүл буруу зарыл.

«Жаңы мамлекеттик менеджмент» (New Public Management) концепциясын теориялык жактан Д. Осборн, Т. Геблер, П. Окойн жана башкалар негиздешкен. New Public Management бюрократиянын принциптеринде курулган мамлекеттик башкаруудагы кризиске, иерархиялык уюштуруунун, борборлоштуруунун, уюштуруунун жана мамлекеттик кызматтын туруктуулугунун, башкаруунун биримдигинин жүргүзүү иштеринин жобу. Кризистен чыгуунун жолу мамлекеттик башкаруунун практикасында менеджменттик башкаруу мамилелеринин рынок экономикасынын шартында жеке компанияны киргизүүдөн байкалды.

Саясий тармактардын концепциясы Т. Берцелдин, Р. Родестун, Д. Кноктун эмгектеринде иштелип чыккан жана жаңы мамлекеттик менеджменти сыяктуу эле, иерархиялык башкарууну жаңы башкаруу формасына өзгөртүү зарылдыгынан келип чыгуусу. Бирок мамлекеттик менеджменти жаңы мамилелерди издеп рынок экономикасына басым жасаса, саясий тармактар теориясы постиндустриалдык коомдун коммуникативдик процесстерин эске алган мамилени сунуштайт.

Жалпысынан алганда, саясий тармак коомдун белгилүү бир чөйрөсүндөгү (өндүрүш, ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү) мамлекеттик жана мамлекеттик эмес түзүлүштөрдүн системасын туюндуруп, формалдуу жана формалдуу эмес социалдык нормаларды колдонуп ар тараптуу кызыктырган маселенин негизинде жалпы макулдашууга жетишүү үчүн бири-бири менен өз ара аракетте болуусу.

Теориялык жоболордун мазмуну жана укук колдонуу практикасын талдоонун жалпылоосу ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуунун типтүү

жолжоболорундагы негизги кемчилик жогоруда айтылган ченемдик идеализмден көрүнүп турганын көрсөтөт. Мыйзамдарды даярдоо процессинде, эреже катары, мамлекеттин социалдык ченемдерин бекитүү зарылчылыгынан пайда болгон социалдык реалдуулуктарга аз көңүл бурулат жана аларды ишке ашырууда контексттин милдеттин аткарат; ченемдерди колдонуунун коомдук кесепеттерине кызыкдар да сейрек кездешет. ЖСТТ жардамы менен түзүлгөн мыйзамдар ачык-айкын жагдайлар менен колдоого алынып, негизги орунду реалдуулук чындыкка багытталат.

Биринчи главанын үчүнчү бөлүмүндө «Саясий жана башкаруу циклдеги жөнгө салуучу таасирин талдоосунда» автор саясий жана башкаруу циклде чечимдерди кабыл алуу системасынын бөлүгү катары ЖСТТ арналган эмгектерди карайт. Мамлекеттик талдоо жана баалоо программалары ХХ-кылымдын орто ченинде Батыш өлкөлөрүндө мамлекеттик башкаруунун илимий-практикалык чөйрөсүндө пайда болгон көрүнүш. Акыркы мезгилде эл аралык уюмдардын өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө өнүктүрүү программаларын жүргүзүү практикасынын көбөйүшүнө, сапатты башкаруу жана натыйжага негизделген башкаруу идеяларын бир катар өлкөлөрдө жайылтууга байланыштуу талдоо жана баалоо программалардын актуалдуулугу ого бетер өскөн. Талдоо жана баалоо программалары боюнча ар тараптуу аныктамалары да бар.

Баалоонун илимий дисциплинасын жана практикасын өнүктүрүүгө чоң салым кошкон М. Скривен 1978-жылы баалоого өзүнүн аныктамасын берген, ал бүгүнкү күндө да колдонуп келет: ««Баалоо» термини процесстеги бир нерсенин абройун(merit), пайдалуулугун (worth) же маанилүүлүгүн (significance), ошондой эле процесстеги натыйжасын аныктайт. Баалоо процессинде изилдөөчү бааланып жаткан предметке тиешелүү баалуулуктарды же стандарттарды аныктайт, баалоо предметинде колдонулуучу коомдук илимдердин методдорун колдонуу менен эмпирикалык изилдөөлөрдү жүргүзүп, андан кийин жыйынтыктарды жана стандарттарды жалпы баалоого бириктирет» [*Scriven M. Evaluation thesaurus. Newbury Park, CA : Sage Publications, Inc., 1991. – P. 21.*].

И. Линкольн жана Э. Губа «Баалоодо абройлук менен пайдалуулуктун айырмасы» аттуу эмгегинде [*Lincoln Y. S. and Guba E. G. The distinction between merit and worth in evaluation // Educational evaluation and policy analysis. 1980. Vol. 2, No. 4. – P. 63.*] М. Скривен берген аныктаманы түшүндүрүшөт. Алар «баалуулук» сөзүнүн маанисинде эки аспектин ажыратышат: аброй (merit) жана пайда (worth). Баалуулук (value) бир эле учурда жалпы категориясында туюндурат. Алар аныктоосунда бааланган объекттин абройу контекстке көз каранды эмес, ал эми пайдалуулук белгилүү бир кырдаалдын шарттарында гана аныкталышы мүмкүн деп ырасташат. Алар абройду (merit) «контекстке жана колдонууга көз каранды болбогон сапат (ичкиги таандык)» деп түшүнүшөт. Пайдалуулукту (worth) өз кезегинде, практикалык баалуулук, тышкы шарттарга байланыштуу негизделген маани, берилген контексттик шарттындагы пайдалуулугу.

Башка авторлор мамлекеттик башкарууну ишке ашырууда талдоо жана баалоонун прикладдык маанисин баса белгилешет. А. И. Кузьминдин айтымында, «баалоо программалары – бул программанын ишмердүүлүгүнүн алкагында

мүнөздөмөлөрү жана натыйжалары жөнүндө маалыматтардын системалуу жыйындысы, ал программа тууралуу корутунду чыгаруу, программанын эффективдүүлүгүн жогорулатуу жана/же өнүктүрүү үчүн жүргүзүлгөн келечекке пландары» [Оценка программ: методология и практика / Под ред. А. И. Кузьмина и др. М.: Престо-РК, 2009. – С. 9].

Изилдөөчү Д. Б. Цыганков натыйжалардын ар кандай түрлөрүн эске алуу менен баалоого кыйла инструменталдуу аныктама берет: «Баалоо - бул мамлекеттик жана коммерциялык тармактардагы талдоо куралы (илимий, эксперттик баалоо) же жолжобосу (пикирди алуу), жана анын түздөн-түз таасирин (output), натыйжалуулугун (impact) жана узак мөөнөттүү кесепетин (outcome), мамлекеттик программаларды, тармактык саясатты, жөнгө салуучу таасирин баалоону, ошондой эле коммерциялык эмес тармактарды өнүктүрүү программаларын жана долбоорлорун ишке ашыруу өлчөө куралы» [Цыганков Д. Б. Российский политико-управленческий цикл: дефициты подходов к оцениванию // Оценка политик и новая политическая экономия: инструменты анализа экономических реформ. – М.: ЦЭМИ РАН, 2006. – С. 6].

Мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча саясий жана социалдык чөйрөдө жүргүзүлүп жаткан илимий изилдөө катары программаларды талдоо жана баалоо бир катар оң жактарга ээ жана төмөнкү милдеттерди чечүүгө тийиш:

- программанын күчтүү жана алсыз жактарын аныктайт, көйгөйлөрдү табат, аны менен бирге программаны ишке ашыруу процессин жакшыртат, жаңы программалардын артыкчылыктарын баалоого мүмкүндүк берет, программанын максаттарга шайкештигин текшерет, күтүүсүз кесепеттерди изилдейт;

- программаны ишке ашырууну баштоо же улантуу, жакшыртуусу, кеңейтүү же кыскартуу тууралуу чечимдерди кабыл алууга көмөк көрсөтөт. Баалоо программасынын жардамы менен программага карата муктаждыкты же суроо-талапты аныктай алат, анын концепциясын же техникалык жактан тууралыгын текшерет, программаны ишке ашырууда ресурстардын жетиштүүлүгүн баалай алат;

- персоналдын ишмердүү сапаттын жакшыртуу жана программанын администрациясынын ишинин сапатын квалификациясын текшерүү аркылуу жогорулатууга өбөлгөлөшөт жана ресурстарды натыйжалуу пайдаланууга көмөк көрсөтөт;

- бардык кызыкдар тараптарга (демөөрчү уюмдарга, саясатчыларга, бенефициарларга - программаны алуучуларга, салык төлөөчүлөргө) маалымат берүүгө мүмкүндүк берет, ал бийликке болгон ишенимдин өсүшүнө өбөлгө түзөт;

- негизги коомдук процесстерди түшүнүүгө өбөлгө түзөт [Vedung E. The wave of evaluation and its driving forces. New Jersey: Transaction Publishers, 2004. P. 56].

Изилдөөчүлөрдүн арасында талдоо жана баалоонун программаларынын келип чыгышынын жана методологиялык башталышынын дисциплиналар аралык мүнөзү жөнүндөгү позиция жалпы кабыл алынган. Ошол эле учурда, В. Маршаковдун айтымында, «саясатка жана башкарууга концептуалдык мамиле, анын алкагында саясатты ишке ашыруунун ажырагыс элементи катары саясий баалоо идеясынын өзү жаралуусу, саясат талдоонун өкүлдөрү же коомдук-мамлекеттик саясатты

талдоочулар тарабынан негизделген» [Маршаков В. А. *Оценивание политик и измерение результативности: мировой опыт и российские перспективы оценивания эффективности государственного управления // Оценивание программ и политик: методология и применение. Сборник материалов. Вып. 1. – М., 2006. – С. 184*].

Жыйынтыктап айтканда, автор программаларды талдоо жана баалоо методологиялык жактан прикладдык саясий талдоо менен байланышкан, бирок дагы эле саясатты жана мамлекеттик башкарууну изилдөөнүн өзүнчө чөйрөсүн билдирет деп ырастайт.

Экинчи глава «Жөнгө салуучу таасирин талдоо изилдөө методологиясы» изилдөө объектисинин калыптандыруу куралдарын баяндоого жана изилдөөнүн предметине арналган.

Диссертациянын изилдөө объектиси коомдук мамилелерде ЖСТТ ченемдик укуктук актыларын жүргүзүүдө Кыргыз Республикасында ишкердикти жөнгө салуучу ишмердиги менен мамлекеттик башкаруунун учурдагы тенденцияларын жана ушул чөйрөдөгү укуктук жөнгө салуунун сапатын эске алуусун туюндурат.

Изилдөөнүн предмети атамекендик жана чет өлкөлүк мыйзамдардын ченемдеринде ЖСТТ жүргүзүүнү жөнгө салуучу, ЖСТТ корутундулары жана мамлекеттик ыйгарым укуктуу органдардын башка укук колдонуу актылары, ошондой эле ЖСТТ изилдөөлөр боюнча илимий доктрина түзөт.

Диссертациялык изилдөөнүн методологиялык негиздерин диалектиканын негизги жоболору, системалык жана тармак аралык мамилелери, тарыхый жана логикалык, дедукция менен индукция, анализ жана синтез, формалдуу логикалык методдору, байкоо жана сыпаттаманын биримдиктери калыптандырат.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо үчүн изилдөө ыкмаларын тандоо проблемасы жалпысынан юридикалык илимдердин методологиясынын кризисине алып келген кыйынчылыктарга байланыштуу, ал өз кезегинде гуманитардык жана илимий-методикалык билимдердин ресурстарынын түгөнүшү менен шартталган чындык категориясын четке кагуу менен постмодернизмдеги философия илиминин негизги категорияларын чечмелөөгө болгон мамиленин өзгөрүшүндө. Демек, укуктук изилдөөнүн жалпыга таанылган жана кеңири таралган ыкмасы катары салыштырма-укуктук талдоо методуна негизги басым жасалды жана изилдөөнүн объектиси жана предмети экономика, саясат сыяктуу илимдин ар түрдүү тармактарындагы билимдердин жыйындысы менен мүнөздөлгөндүктөн илим, социология жана укук, ошондой эле ишкердик укуктун комплекстүү тармагы, герменевтикалык жана феноменологиялык изилдөө методдору сыяктуу ыкмалары колдонулган.

Изилдөөнүн нормативдүү негиздери конституциялык, жарандык, ишкердик жана укуктун кээ бир башка тармактарындагы негизги ченемдик актыларынын түзүлүшүнөн турат. Иштин жүрүшүндө атамекендик жана чет элдик авторлордун укук теориясы, жарандык укук, ишкердик укук жаатындагы каралып жаткан теманын көйгөйлөрүнө тиешелүү эмгектери пайдаланылды.

Экинчи главанын биринчи бөлүмүндө «Герменевтикалык метод жөнгө салуучу таасирин талдоо чөйрөсүндө илимий-изилдөө материалын иштеп чыгуу жана чечмелөө ыкмасында» жөнгө салуучу таасирин талдоону изилдөөдө герменевтика методдорун колдонуунун өзгөчөлүктөрү талкууланат. Автордун

пикиринде, герменевтикалык метод укуктук жана илимий текстти ар тараптуу жана толук түшүнүүнү камсыз кылган методу.

Бул диссертациялык изилдөөнүн контекстинде ЖСТТга тиешелүү ченемдик укуктук актыларды, илимий-изилдөө эмгектерди жана башка тексттерди түшүнүү жана чечмелөөдө герменевтикалык методдун колдонулуусу каралды. Бул методду илимий-укуктук изилдөөлөрдүн контекстинде колдонуунун мааниси төмөнкүдөй:

- юридикалык герменевтика предметинде юридикалык текстте эркти билдирүүнүн жолдору тууралуу билимди (юридикалык техника, лингвистика, юридикалык документтерде баяндалган эркти айкындоо жана түшүндүрүүнүн ыкмалары (ыктары) жөнүндөгү билимдер, юридикалык тексттердеги укуктук экспертиза) бөлүп көрсөтүү [*Сорокун П. В., Комаренко Е. В. Герменевтический подход в правопонимании // Эпоха науки № 9 – Март 2017. – С. 119 – 123.*].

- юридикалык герменевтиканын негизги методикасы, билимдин башка тармактарындагыдай эле, анын бөлүктөрүн чечмелөө аркылуу бүткүл каражатты түшүнүү мүмкүнчүлүгүн аныктаган герменевтикалык ийрим, ал эми тескерисинче - тексттин бөлүктөрүн чечмелөөдө жалпы маанисин түшүнүү аркылуу аныкталат. Герменевтикалык айлананын циклдик мүнөзү белгиленген ырааттуулукта чечмелөөнү билдирет жана бир катар деңгээлдерди камтыйт. Ченемдик укуктук каталары ар тараптуу деңгээлде аныкталышы мүмкүн. Герменевтикалык ийримдин эрежелерине ылайык, баштапкы деңгээлдерге кайтып катаны кайра табуу же түшүнбөстүктү жоюу үчүн жолжобону кайталоо абзел. Чечмелөөнүн натыйжаларына жараша циклдердин саны чексиз санда кайталанышы мүмкүн.

ЖСТТ тармагындагы илимий-изилдөө материалдарын иштеп чыгууда жана чечмелөөдө юридикалык герменевтика методду төмөндөгүдөй колдонулган. Ченемдик актылардын тексттеринин түз мазмунуна талдоо жүргүзүлдү (ЖСТТ чөйрөсүндөгү эл аралык укуктук стандарттар, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жана Президентинин Жарлыктары, Кыргыз Республикасынын мыйзамдары, ишкердик ишмердүүлүк субъекттердин ишине ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасиринде колдонулган методдору), ЖСТТ корутундулары, ЖСТТ корутундусуна экспертизалар, ошондой эле ЖСТТ чөйрөсүндөгү илимий-изилдөө иштердин тексттери. Негизги терминдери жана концепциялары такталгандан кийин, бардык учурда иштетилген ЖСТТ жөнгө салуучу ченемдиктеринин өзгөртүүлөрүнө талдоо жүргүзүлгөн. Кыргыз Республикасынын ишкердик укугунун жалпы принциптеринин контекстинде ЖСТТ түшүнүгүн жана маңызын чечмелөөсү жүргүзүлгөн.

Экинчи главанын экинчи бөлүмүндө «Чет өлкөдө жана Кыргыз Республикасынын жөнгө салуучу таасирин талдоону ишке ашыруу тажрыйбасын изилдөөдө салыштырма талдоо методу» салыштырма-укуктук методду колдонуунун өзгөчөлүктөрү каралат.

Салыштыруу методунун маңызы объекттердин касиеттерин салыштыруу, алардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын изилдөө, конкреттүү объектке мүнөздүү белгилерди аныктоо. Автордун пикири боюнча, салыштырма талдоо адамдын айлана-чөйрөсүн таануунун табигый процессинин өзгөчөлүктөрүнөн, бир нече кубулуштарды, предметтерди же алардын касиеттерин салыштыруудан келип

чыккан алгачкы илимий методдорунун бири десе аша чапкандык болбос. Бул методдун ар тараптуулугу аны табигый илимдеринде да, гуманитардык илимдерде да колдонууга мүмкүндүк берет.

Жөнгө салуучу таасирин талдоону изилдөө методду катары салыштырма-укуктук методду ЖСТТ ишке ашыруудагы атамекендик тажрыйба менен чет мамлекеттердин тажрыйбасын салыштырууда колдонулган. Салыштыруу эки этаптуу изилдөөнүн кабыл алынган методологиясына ылайык жүргүзүлдү [Малиновский А. А. *Методология сравнительного правоведения // Вестник Университета им. О. Е. Кутафина (МГЮА).* – 2006. №3. – С. 9-10]. Биринчи этапта Кыргыз Республикасынын жана жакынкы алыскы чет мамлекеттердеги укуктук феномен жана мыйзам катарында ЖСТТ өзгөчөлүктөрүн изилдөөсү жүргүзүлгөн. Бул изилдөөнүн процессинде бири-бири менен салыштырылбаган ар башка мамлекеттердеги жөнгө салуучу таасиринин өзгөчөлүктөрү жана уникалдуулугу аныкталган.

Экинчи этапта өзгөчөлүктөрүн салыштырып аныктоо, алардын жалпы жана айырмаланган белгилери аныкталган. Мындай салыштырма объектилерди салыштыруу талабынын, башкача айтканда объекттердин эквиваленттүүлүгүн гана салыштыруу мүмкүнчүлүгүнүн чегинде жүргүзүлгөн.

Экинчи главанын үчүнчү бөлүмүндө «Феноменологиялык изилдөө методдунда жөнгө салуучу таасирин талдоонун маанилүү касиеттерин аныктоонун жолжобосунда», ушул изилдөө методдунун колдонуу мүмкүнчүлүгүндө биринчиден, жолжобо тууралуу ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин баалоодо билимдин чыныгы чектерин чийүүгө мүмкүн болсо, ал эми экинчиден, алынган билимдерди илимий жактан айкалыштыруу.

Феноменология (нем. *Phänomenologie* - «феномен жөнүндөгү окуу») - XX-кылымдын философиясындагы багыт, ал өз милдетин аң-сезимди таануу тажрыйбасын жана андагы маанилүү белгилерди бөлүштүрүүнү шартсыз сүрөттөп берүүсүндө аныкталган [Петров А. В. Зырьянов А. В. *Феноменологический подход в современных юридических исследованиях // Вестник ЮУрГУ.* 2017. Т. 17., №2. – С. 106.].

Феноменологиялык изилдөөнүн алкагында таанып-билүүнүн бир катар чен белгилери аныкталган: тарыхый, когнитивдик, социалдык-психологиялык. Ю. Хабермас бул чен белгилери аркылуу акыркылардын чегин аныктаган [Цит. по: Петров А. В. Зырьянов А. В. *Феноменологический подход в современных юридических исследованиях // Вестник ЮУрГУ.* 2017. Т. 17., №2. – С. 108.].

ЖСТТ адам ишмердүүлүгүнүн объективдүү формасынын феноменин билдирет. Ал эми ушундан улам, аны аң-сезим аркылуу гана кайра чыгарууга болуп, процесстин бүтүндүгүн анын субъективдүүлүгү аркылуу калыптандыруу мүмкүнчүлүгүнө алып келет. Ченемдик укуктук материалдын баалоо зарылдыгы жана тиешелүү тобокелдиктерди билүүчү субъект менен билим объектинин ортосундагы өз ара мамилелердин механизмдин түшүнүүдө ачык гносеологиялык көйгөйдү жаратат. Дал ушул позитивдүү укуктун жөнгө салуучу таасирин баалоо алкагында ушундай өз ара аракеттенүүнү камсыздай ала турган адекваттуу методологиянын зарылдыгы талап.

Үчүнчү главада «ЖСТТ түшүнүгү жана маңызы. Укуктук негиздери. Субъектери жана жолжоболору» жөнгө салуучу таасирин талдоонун жалпы мүнөздөмөлөрүн, анын укуктук негиздерин, ошондой эле субъективдик курамын жана жолжобосун изилдөө максатты көрсөтүлгөн.

Үчүнчү главанын биринчи бөлүмүндө «Ишкердик чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоонун түшүнүгү, маңызы жана мааниси» төмөнкү жоболору изилделген.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо Кыргыз Республикасынын салыштырмалуу жаңы институт болуп жана заманбап жөнгө салуучу органдардын өзөгүн түзөт. Анын түпкү максаты конкреттүү кырдаалда эң эффективдүү боло турган жөнгө салуу чараларын деталдуу баалоо жана рационалдуу тандоону камсыздоо.

Жөнгө салуучу таасирин талдоонун жардамы менен саясий, каржылык, социалдык жана укуктук мүнөздөгү маселелерди алдын ала божомолдоочу, ошондой эле ар түрдүү коомдук процесстердин өнүгүүсүн моделдөөдө минималдуу зыян менен терс кесепеттерден качууга мүмкүндүк берген ар тараптуу өлчөмдүү куралы.

ЖСТТ ар түрдүү ишмердүүлүк сыяктуу эле принциптер системасына негизделген. Кандайдыр бир ишмердүүлүктүн принциптеринин мазмуну жана ага жараша жөнгө салуучу таасирин баалоо тартиби сымал ишмердүүлүк өзүнүн мазмуну тууралуу түшүнүк берет. Кыргыз Республикасынын ЖСТТнын принциптерин жүргүзүү Өкмөттүн чечиминин деңгээлинде мыйзамдар менен белгиленет.

Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин сунуштарына ылайык, сапаттык талдоо чен белгилерине төмөнкүлөр кирет:

- шайкештүү методологиянын талаптарында аткаруу;
- жыйынтыктоочу аналитикалык жазууну форматтын талаптарына шайкештиги;
- корутундулардын далилдөөсү, сунуштардын жана божомолдун негиздүүлүгү;
- жүргүзүлгөн талдоонун негизин түзгөн маалыматтын далилдиги;
- бардык жеткиликтүү талдоо каражаттарды.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында ЖСТТ түшүнүгү көйгөйлөрдү талдоо жолжобосунда, жөнгө салуунун максаттарын коюусунда, жөнгө салуунун алгылыктуу варианттарын издөө жана алар менен байланышкан мүмкүн болуучу кесепеттерди аныктоосунда каралат. Бирок мындай мамиле өтө тар жана ЖСТТ бүтүндөй маңызын чагылдырбайт. Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо укуктук институт катары каралууга тийиш. Мындай мамиле мыйзам чыгаруу ишине системалуу мамилени, ЖСТТ процессинин өзүн сапаттуу жана натыйжалуу жөнгө салуу тартибин, кабыл алынган ченемдик укуктук актылардын ишкердик ишмердүүлүккө жөнгө салуучу таасиринин натыйжалуулугун камсыздайт.

Жөнгө салуучу таасирин өзүн алдын ала талдоодон тышкары, ишкердик ишмердүүлүктө ченемдик укуктук актылардын иш жүзүндөгү жөнгө салуучу таасирин баалоо да жогорку сапаттагы ченемдик укуктук актыларды кабыл алуу

жана алардын потенциалын иш жүзүндөгү таасирин аныктоого системалуу мамилени камсыз кылууда зор мааниге ээ.

Үчүнчү главанын экинчи бөлүмүндө «Ишкердик ишмердүүлүгүн мамлекеттик жөнгө салууда жөнгө салуучу таасирин талдоону жүргүзүүдөгү укуктук негиздери» автор жөнгө салуучу таасирин талдоо чөйрөсүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларга талдоо жүргүзөт.

Ар кандай ишмердүүлүк сыяктуу жөнгө салуучу таасирин талдоо да өзүнүн формасына ээ болуп, ал мамлекеттик органдарынын кызмат адамдары тарабынан белгиленген мыйзамдык ченем талаптары түрүндө бекитилген. ЖСТТ мыйзамда белгиленген тартипте өзүнүн процесстерин жөнгө салып жүргүзүүнү да, ЖСТТ жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу атайын жооптуу органдарды түзүүнү да билдирет. Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоону жүргүзүүнүн укуктук негизи Президенттин Жарлыгы менен 2007-жылы чыккан № 344 ЖП түптөлгөн, ага ылайык Өкмөткө жөнгө салуучу таасирин талдоо методикасын бекитип иштеп чыгуусу тапшырылган.

2008-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн буйругу менен *[Централизованная база данных правовой информации Кыргызской Республики [Сайт]. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/207257?cl=ru-ru>]* Биринчи вице-премьер-министрдин төрагалыгы астында ишкердик ишмердүүлүктү жөнгө салуунун ченемдик укуктук базасын оптималдаштыруу боюнча ведомстволор аралык комиссиясы түзүлүп, анын курамына ар тараптуу мамлекеттик органдардын жана өкмөттүк эмес уюмдардын өкүлдөрү кирген. Комиссиянын негизги милдети болуп ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жүргүзүүсү. 2016-жылдын 30-мартында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн №164 токтому менен ведомстволор аралык комиссиясы таркатылды.

Институционалдык деңгээлде ЖСТТ жүргүзүү боюнча чаралар Кыргыз Республикасынын бир катар мыйзам актыларында да бекитилген. Тактап айтканда, «Ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун ченемдик укуктук базасын оптималдаштыруу жөнүндө» Мыйзамда иштеп чыгуучулар ЖСТТ негизинде даярдалган негиздемесин бербеген учурда ченемдик укуктук актыларды жокко чыгаруу каралган.

ЖСТТнын жүрүшүндө аныкталган көйгөйлүү чөйрөлөр Методологиянын жаңы редакциясын иштеп чыгуу зарылдыгына алып келип, анын натыйжасында 2014-жылы Өкмөттүн токтому менен ЖСТТнын концептуалдык жаңы Методологиясы бекитилген.

Тигил же бул түрдө ЖСТТга таасир этүүчү жыйынтыктоочу документ 2015-жылы кабыл алынган Өкмөттүн токтому болуп, ага ылайык Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ченемдик укуктук актыларынын натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү жана баалоо тартиби бекитилген *[Централизованная база данных правовой информации Кыргызской Республики [Сайт]. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/97382>]*.

Автордун айтымында, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук базасы Өкмөттүн чечимдери менен гана чектелип, ченемдик укуктук актылардын

натыйжалуулугуна мониторинг жүргүзүү жана баалоо маселелерин жетиштүү түрдө жөнгө сала албайт, ошол эле учурда ченемдик укуктук актылардын жазылган көп бөлүгү да мыйзам актыларында белгиленген.

Үчүнчү главанын үчүнчү бөлүмүндө «Ишкердик чөйрөсүндө жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүнүн субъекттери жана жолжоболору» төмөнкүдөй жоболорду камтыйт.

Мамлекеттик жөнгө салуунун укуктук табиятынын негизинде жөнгө салуучу таасирин талдоо атайын ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар тарабынан жүзөгө ашырылууга тийиш, анткени алар белгилүү бир чөйрөдө саясатты иштеп чыгууда анын ишке ашырылышын көзөмөлдөө жана координациялоо үчүн жоопкерчилик тартышат.

2008-жылдын 5-апрелиндеги «Ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун ченемдик укуктук базаларын оптималдаштыруу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамына ылайык, ишкердик чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы аткаруучу бийлиги жооптуу болуусу Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан түзүлөт жана иш жүзүнө ашырылат.

Мындай ыйгарым укуктуу орган бир катар функцияларды, анын ичинде жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүнү камсыз кылууга багытталган функцияларды аткарат. Атап айтканда, ыйгарым укуктуу органдын ишинин негизги функционалдык багыттарына ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуу боюнча ченемдик укуктук базаны оптималдаштыруу процессинин үзгүлтүксүздүгүн камсыздоо мониторинги; аткаруу бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан «Ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуунун ченемдик укуктук базаны оптималдаштыруу жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын жоболорун ишке ашырууга мониторинг жүргүзүү жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө ар жылдык отчетторду берүүсү; укуктук жөнгө салуунун натыйжалуулугун белгилөө максатында кемчиликтерди жана карама-каршылыктарды аныктоо ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укуктук базага мониторинг жана баа берүүсү.

Бул ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлиги болуп саналат.

Кыргызстанда 2014-жылы Өкмөттүн токтому менен бекитилген Методикага ылайык, ЖСТТбыны ишке ашыруу 9 этаптан турат, алардын ар бири иштеп чыгуучу тарабынан аткарылган иш-аракеттердин деталдуу сүрөттөлүшүн камтыйт.

ЖСТТны даярдоодо жоопкерчилик көзөмөлдөөчү органдарга жүктөлөт, анткени алар жөнгө салуучу чөйрөдө/тармакта керектүү маалыматтарга ээ болуп жана ЖСТТ жүргүзүү жолжобосунун сапаты алардан көз каранды.

Төртүнчү главада «Жөнгө салуучу таасирин талдоонун таасири: институттун көйгөйлөрү жана реформасы» ЖСТБ объектисинин проблемасын аныктоо, анын керектөөчүлөрдүн, ишкерлердин жана мамлекеттин укуктарына жана кызыкчылыктарына тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын ЖСТТ институтун реформалоонун негизги багыттары талкууланат.

Төртүнчү главанын биринчи бөлүмүндө «Жөнгө салуучу таасирин талдоо объектисин аныктоо маселелери» төмөнкүдөй жоболорду камтыйт:

- ЖСТТ объектиси ишкердик ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укук ченемдери катары каралат. Ишкердик ишмердүүлүгү ар бир мамлекеттин экономикасынын маанилүү компоненттин түптөөчүсү. Аны менен бирге, ишкердик ишмердүүлүгү ар дайым талкуунун борборунда болуп ишке ашыруунун формаларына мамлекеттин кийлигишүүсүнүн жол берилиши жана негиздүүлүгүн аныктайт.

- эркин ишкердиктин ишмердүүлүгүнө мамлекеттин кийлигишүүсүнүн негиздүүлүгүн камсыз кылууда иштелип чыккан механизмдердин бири болуп жөнгө салуучу таасирин талдоо түзөт, ал кабыл алынган ченемдик укуктук актынын ишкердик чөйрөгө потенциалдуу таасирин аныктоо үчүн колдонулат.

Белгилей кетсек, ишкердик - бул тобокелдикке негизделген ишмердүүлүк, анткени, ЖСТТ максаты ишкердик ишмердүүлүк менен чектөө эмес, мамлекеттин жана коммерциялык уюмдардын, ошондой эле үчүнчү жактардын кызыкчылык таламдарын козгоп ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү.

Кийинки кадам ченемдик жөнгө салуу максатынан туруп, бир учурда баштапкы талдоодо аныкталган эмпирикалык маселелерди чечүү жолун көрсөтөт.

Ишкердик укукта ишкердик ишмердүүлүк субъекттеринин укуктарын так жөнгө салуу укуктук максаттары коюлуп, ишкерлердин укуктарын коргоо механизми түзүлүп, экономиканын өнүгүү укугун камсыздап, өлкөнүн экономикалык өнүгүү башкарууну ж.б.у.с. камсыздоо. Ишкердик укуктун социалдык максаттары социалдык чөйрөнү өнүктүрүү, орто тапты калыптандыруу, социалдык ишкердикти өнүктүрүү ж.б. Ал тургай, калктын ишкердик ишмердүүлүгүнө карата оң көз карашын калыптандырууну жана чакан жана орто бизнеске тартууну да камтышы мүмкүн.

Мындан тышкары, ченемдик укуктук актыларга тез-тез өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилбеши керек. Кыргызстанда бул талап дээрлик аткарылбайт. Мыйзамдарды жакшыртуу, аны экономикалык шарттарга ылайык жүргүзүү зарылчылыгына карабастан, ченемдердин өтө тез-тез өзгөрүп жатышы мыйзам аткаруу практикасын калыптандырууга жолтоо болуп, ишкерлерди да, мыйзам аткаруучуларды да баш аламандыкка чалдыктырат.

Төртүнчү главанын экинчи бөлүмүндө «Керектөөчүлөрдүн, ишкерлердин жана мамлекеттин укуктарына, таламдарына жөнгө салуучу таасирин талдоонун таасири» каралып, анда Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык ишкердик ишмердүүлүк субъекттери жеке жана юридикалык тарап болуп белгиленип, мыйзамда белгиленген тартипте, алардын уюштуруу-укуктук формаларына жана менчигинин түрүнө карабастан, киреше алуу максатында мыйзамда тыюу салынбаган ишти өз тобокелдигине жана өз мүлкүнө жоопкерчилик менен жүргүзүүсү.

Агамекендик тажрыйба жана чет мамлекеттердин тажрыйбасы көрсөткөндөй, ЖСТТ башкаруунун мамлекеттик деңгээлинде башкаруу чечимдерин кабыл алууну оптималдаштыруунун эффективдүү куралы болуп, административдик тоскоолдуктарды кыскартуунун жана инвестицияларды тартууга жана

экономиканын ар кандай тармактарын өнүктүрүүгө оң таасирин тийгизип, ал эми туура пайдаланууда паракорлукка каршы мааниге да ээ боло алат.

Бирок, ЖСТТга формалдуу мамиле кылууда, эгерде талдоо учурунда бардык кызыкдар тараптардын кызыкчылыктарына таасир этүүчү факторлорду эске албаса, формалдуу мамиленин таасири нөл гана эмес, терс да болушу мүмкүн. Ушуга байланыштуу бардык мамлекеттик субъекттердин, ишкердик ишмердүүлүк субъекттердин жана калктын кызыкчылыктарынын ортосундагы тең салмактуулукту табуу зарылчылыгы негизделет.

Көйгөйлөрдү чечүү жана оң таасирин тийгизүүнү күчөтүү чакан жана орто ишкердүүлүк тармактарын оптималдаштырууда мамлекеттик саясатты, бизнестин инфраструктурасын жакшыртуу жана ишкердикти өнүктүрүүгө түрткү берүүчү шарттарды түзүү, калктын тийиштүү маданиятын жана дүйнө таанымын калыптандыруу, ишкердиктин аброюн коомдо көтөрүүсү зарыл [Сатиева А.Т. *Проблемы малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике // Известия вузов. – № 3, 2013*].

Бул процессти жөнгө салуучу таасирин талдоону жигердүү ишке ашыруу менен көмөктөшө алат.

Төртүнчү главанын үчүнчү бөлүмүндө «Кыргыз Республикасынын жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун жакшыртуу» каралып, жөнгө салуучу таасирге талдоо жүргүзүүнү жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын жакшыртуунун мүмкүндүү перспективалары жана аны өнүктүрүү жолдору талкууланат.

Кыргыз Республикасынын колдонулуп жаткан ЖСТТ заманбап моделинде бир катар кемчиликтер бар, алар максаттарга жетүү тарабынан аны жетишердик эмес эффективдүү багытталган талдоого алып барат. Бул кемчиликтер кызыкдар тараптардын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына жооп берүү зарылчылыгынан улам ЖСТТ институту өзгөрүүлөргө дуушар болоруна карабастан, кандай болгон абалда да жоюлууга тийиш. ЖСТТнын кээ бир көйгөйлөрү ЖСТТ жүргүзүүсүнө гана байланыштуу эмес, ченем жаратуу процессине да тиешелүү, анткени жөнгө салуучу таасирин талдоо башында натыйжасыз болот, эгерде анын объектиси катары сапатсыз калыптанган укук ченеми түзсө.

Кыргыз Республикасынын ЖСТТ институтун колдонуунун негизги көйгөйлүү аспектилерине төмөнкүлөр кирет:

1) Ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуунун стандарттуу жолжобосунун жетишпестиги, бул жогоруда айтылган ченемдик идеализмде, ченемдик укуктук актылардын долбоорлорун лоббирлөөдө ж.б. чагылдырылган.

2) Ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуучуларда коомдун тиешелүү чөйрөлөрүнө карата сапаттуу, эффективдүү, адекваттуу жөнгө салуу үчүн зарыл болгон маалыматтар жетишсиздиги.

3) Кыргыз Республикасынын шартында ЖСТТ институтунун потенциалын толук пайдалануунун жетишсиздиги.

4) Кызыкдар тараптар жана ЖСТТ жумушчу тобунун мүчөлөрү менен өткөрүлүүчү кеңеш маалымдоолордун тийиштүү сапатынын жоктугу.

Бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн талдоонун жана кеңеш маалымдоолордун сапатын жогорулатуу боюнча системалуу иштерди жүргүзүү зарыл жана бул сапатка тийиштүү деңгээлдеги квалификациясы жана кесипкөйлүгү бар адистер жана эксперттер тартылганда гана жетишүүгө болот.

КОРУТУНДУ

1. Жөнгө салуучу таасирин талдоо, биринчи кезекте, ар бир мамлекеттин экономикалык системасына тиешелүү, анткени ал мамлекетте болуп жаткан бардык социалдык, саясий жана укуктук процесстердин негизи экономика менен түздөн-түз байланышта.

Ченемдик укуктук актылардын жөнгө салуучу таасирин талдоо рыноктук экономикалык системасы ишмердүүлүгү менен тыгыз байланышта, анын көпчүлүк жоболору жана методологиялык сунуштары так рынок экономикасынын концептуалдык ортомчулугунун алкагында түзүлгөн.

Жөнгө салуучу таасирин талдоонун натыйжалуулугун жүргүзүү түздөн-түз процеске катышкан бардык субъекттердин тигил же бул мамлекетте болгон экономикалык моделдин өзгөчөлүктөрүн билүү деңгээлинен көз каранды.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо социологиянын көз карашында өзгөчө методду болуп коомдук жана мамлекеттик түзүлүш системасында белгилүү орунга ээ болгон ар кандай социалдык топтордун кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн эске алууга мүмкүндүк берет.

2. Ар кандай коомдук түзүмдөр алгачкы экономикалык мамилелерге карата мүнөздүү элемент болгондуктан, жөнгө салуучу таасирин талдоонун коомдук маңызын туура түшүнүүдө анын мамлекетте микро жана макро деңгээлинде иштеп жаткан экономикалык система менен өз ара байланышын камсыз кылуусу зарыл.

Социалдык аспектиде жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүнүн негизги аспектилеринин бири бардык тартылган социалдык топтордун кызыкчылыктарынын ортосунда компромисске жетишүү, так ушул максат методологиялык куралдарын калыптандырууда негизги болууга тийиштүү, анткени жөнгө салуучу таасирин талдоо процессинде колдонулат.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо коомдо болуп жаткан процесстерди саясий жана укуктук башкаруу процессинде колдонула турган активдүү куралдардын бири болуп саналат.

3. Жөнгө салуучу таасирин талдоо жана анын натыйжалары саясий кырдаалга түздөн-түз таасирин тийгизиши мүмкүн болгондуктан, ишке ашырылып жаткан экономикалык моделдерге, айрым топтордун кызыкчылыктарына жана керектөөлөрүнө, саясий чечимдерди кабыл алууда жана жаңы улуттук чечимдерди ишке ашырууда анын потенциалын эске алуу зарыл.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо ар кандай илимдердин, окуулардын жана теориялардын кесилишинде жайгашкан татаал, комплекстүү кубулуш катары түшүндүрүлүп, алар мүмкүн болуучу кесепеттерди жигердүү изилдеп жана көрүнүктүү перспективаларды кабыл алуу аркылуу мамлекеттин, коомдун, айрым корпорациялардын жана жарандардын кызыкчылыктарын эске алуу менен мамлекеттик деңгээлде бирдиктүү концепцияны түзөт.

4. Мыйзам долбоорлоруна кокусунан тандалып алынган он эки ЖСТТ корутундусуна герменевтикалык талдоосу ЖСТТ корутундуларынын тексттеринде атайын терминологиянын атайын терминдердин көптүгү бар экендигин аныктоого мүмкүндүк берип, аны жөнгө салуучу таасирин талдоосун жүргүзүүдө билимдин ар тараптуу чөйрөлөрүнүн адистери тартылып жана алардын талдоосу атайын изилдөөгө негизделгени менен түшүндүрүлөт. Бул, өз кезегинде, атайын билими жок адамдар тарабынан корутундуларды кабыл алууда кыйынчылыктарга алып келүүсүнөн айтат.

ЖСТТнын корутундуларынын тексттерин чечмелөөнү, биринчи кезекте, мыйзам долбоорунун демилгечилеринин мындай билими жоктугунан, корутундунун тексттинин структурасы анын мазмунунун сапатын жоготпой, жоболор жеткиликтүү жана түшүнүктүү тилде түзүлүшү абзел.

ЖСТТ корутундуларында камтылган атайын терминдерди чечмелөөдөгү кыйынчылыктарды жеңүүнү, текстте колдонулган атайын терминдердин глоссарийин же сөздүгүн кошуу менен ишке ашыруу мүмкүндүгү.

ЖСТТ корутундуларынын тексттеринин өзгөчөлүгү алардын чоң көлөмү, ал мазмунду кабыл алууну кыйындатат. Корутундуларды түзүүгө болгон мамилени кайра карап чыгуу, анын көлөмүн калыптанып калган терминдерди жана кыска туюндурмаларды колдонуу аркылуу рационалдаштырып оптималдуу колдонуу.

5. Ар кайсы өлкөлөрдө ЖСТТ жайылтуу тажрыйбасын салыштырып талдоонун негизинде ар бир өлкөнүн уникалдуулугун көрсөтүп, анын өз тажрыйбасы башка өлкөлөрдүн тажрыйбасына окшош эместигин, биз ЖСТТ жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардан көрө алдык. ЖСТТ жүргүзүүгө ыйгарым укуктук жооптуу органдары (жөнгө салуу баалоо түрлөрү) жүргүзүү тартиби, талдоо методду, ошондой эле терминологиясы менен олуттуу айырмаланат.

Кыргыз Республикасында ЖСТТ жайылтуу жөнүндө чечимди саясий деңгээлде кабыл алуудан мурда ЖСТТ институттун ийгиликтүү ишке ашыруу жана ЭКжӨУнун көпчүлүк өлкөлөрүндө эталон катары сыноо практикасын апробациялоо, атап айтканда, экономикалык жактан өнүккөн АКШ, Канада, Батыш Европа, ошону менен азыркы дүйнөнүн глобалдашуу жана интеграциялык

процесстерине чакырык катары бизнес жүргүзүүнү жакшыртуунун жалпы дүйнөлүк тенденциясын ээрчүүгө саясий чечкиндүүлүгүн ырастоо.

Аны менен бирге, жогоруда көрсөтүлгөн процесстерге кирүүнүн алкагында Кыргыз Республикасы өз жолун тандап алган, зарылчылыкка жараша ЖСТТ жүргүзүү процедурасын жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларды иштеп чыккан жана бул сегментте Кыргыз Республикасынын мыйзамдары башка өлкөлөрдүн тажрыйбасында туура чагылдыра албайт.

Бул Кыргызстандын шартына, тигил же бул конкреттүү өлкөнүн конкреттүү моделине экстраполяцияланбаган, туура деп баалоо маселенин илимий жана теориялык багытында иштелип чыкпагандыгы, экинчи тарабынан, Кыргыз Республикасында ЖСТТ жөнгө салуу укуктук сапатына терс таасирин тийгизгендиги аныкталып, ЖСТТ практикалык жүзүндө колдонуусу формалдуу талаптарды аткаруунун негизинде кыскартылган.

Ченемдик жана укуктук материалды жана тиешелүү тобокелдиктерди баалоо зарылдыгы билүүчү субъект менен билим объектинин ортосундагы өз ара мамилелердин механизмдин түшүнүүдө ачык гносеологиялык көйгөйдү жаратат. Так ушул позитивдүү укуктун жөнгө салуучу таасирин баалоо алкагында ушундай өз ара аракеттенүүнү камсыз кыла ала турган адекваттуу методологиянын зарылдыгын камтыйт.

6. Феноменологиялык баяндоо эмпирикалык билимдин байкоо, өлчөө, экспериментөө, моделдөө негизги методдору менен бирдиктүү багытта иш алып барат. Албетте, гуманитардык билимге экспериментөө жана моделдөө сейрек колдонулат. Биз ЖСТТ тууралуу билимдин сапатын жогорулатууда негизги процедуралардын сапатын гана жакшыртуубуз керек. Бул контекстте феноменологиялык изилдөөлөрдүн баштапкы чекити түшүнүксүз бойдон калган кандайдыр бир өбөлгөлөр ишке ашпай калган учурда аң-сезимдин жашоосун чагылдыруу жана бекитүү болот.

ЖСТТ тексттик туюнтмасы сүйлөмдө ой менен элестетилген образды же моделди бекитилген эксперттин маанилик чыгармачылыгынын натыйжасын түшүндүрөт. Мындай маанисинде караганда, ЖСТТ корутундусу тексттин айтылышынан келип чыккан идеалдуу маанилерден көз каранды. Реалдуу социалдык процесстердин болушу аң-сезимдин интенционалдык актылары менен катар тексттеги терминдердин жана түшүнүктөрдүн негизин туюндурат. Бул мааниде ЖСТТнын феноменологиялык образы белгисиздиктин белгилүү пункттарын камтыган схеманын бир түрүн аткарат. Акыркы образдары текстти жекече окуу учурунда толукталат.

7. Ченемдик укуктук актылардын долбоорлорунун жөнгө салуучу таасирин талдоо мамлекеттик бийликтин деңгээлинде башкаруучулук чечимдерди кабыл алууну оптималдаштыруунун натыйжалуу куралы. Ченемдик укуктук актылар түрүндө мамлекет тарабынан бекитилген милдеттүү ченемдерди түзүүнүн атайын аналитикалык жана уюштуруу тартибин бекитпей туруп, мамлекеттик башкаруунун натыйжалуулугун олуттуу жогорулатуу мүмкүн эмес, анткени ал укуктук ченемдерди иштеп чыгуу стадиясында туруп, стимулдар же чектөөлөр мамлекеттин социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө карата түзүлөт. Бул эффективдүүлүк коомдун

тигил же бул чөйрөсүнө, өзгөчө ишкердик ишмердүүлүгүнө мамлекеттин кийлигишүүсүнүн зарылчылыгын кылдат талдоодон көз каранды; башкаруучу таасирдин максаттарын аныктоо; мамлекеттик жөнгө салуунун альтернативаларын аныктоо жана алдын ала аныкталган чен белгилердин көз карашынан жөнгө салуунун оптималдуу формасын тандоо; мамлекеттик башкаруунун кесепеттерине мониторинг жүргүзүү системасын түзүү; кызыкдар социалдык топтордун өкүлдөрү менен кеңеш маалымдоо өткөрүү.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо негизинде ЖСТТ тартиптерин иштеп чыгуу процессинде жетектөөчү функцияны аткарган принциптери жана анын натыйжалуулугун баалоо чен белгилери болуусу зарыл. Илимий-теориялык иштеп чыгууларга негизделген жана методологиялык куралдар менен бекемделген ЖСТТ принциптеринин ченемдик бекитилген системасы болбосо, реалдуу натыйжалуу ЖСТТ тартиби тууралуу сөз кылуу мүмкүн эмес.

Мамлекеттик жөнгө салууда максаттарды коюу экономикалык эффективдүүлүктү жана социалдык адилеттүүлүк талаптарынын ортосунда компромиссти издөөгө тийиш. ЖСТТ аркылуу бул компромисске жетишүү жөнгө салуучуга сунушталган мыйзам долбоорлорун жана колдонуудагы ченемдик актыларды экономикалык жана социалдык шарттарда өзгөрүүлөр процессинде негизги кызыкдар топтордун (керектөөчүлөр, бизнес, мамлекеттик уюмдар) позицияларын эске алган аналитикалык жактан негизделген сунуштарга ылайык өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн берет. Мүмкүнчүлүктү ишке ашырууда кабыл алынган ченемдик-укуктук схеманын натыйжалуулугун мезгил-мезгили менен баалоо боюнча иш-чаралардын комплекси зарыл, анын ичинде кайтарым байланыш механизмин жана даттануулар менен иштөөнү, кызыкдар тараптар менен үзгүлтүксүз кеңеш маалымдоо системасын иштеп чыгуу, кабыл алынган чаралар тууралуу коомчулукка үзгүлтүксүз маалымат берүү, белгилүү жагдайларда ченемдик укуктук актыларда киргизилген ченемдерди кайра кароонун же жокко чыгаруунун тартиби жөнүндө жобонун болушу. Эгерде тандалган вариант ишке ашырууга кеткен чыгымдар, административдик тоскоолдуктардын кыйынчылыгы, калктын социалдык корголбогон катмарынын кызыкчылыктарын кемсинтүүсүн оптималдуу эместиги далилденсе, ченемдик укуктук актыны жокко чыгаруу же талдоо натыйжасын оңдоо мүмкүн. Демек, бул талдоо иши «Акылдуу жөнгө салуу концепциясына» кирген транзакциялык чыгымдардын жана социалдык натыйжалуулуктун чен белгилерине ылайык ченемдик актыны чыпкалоочу фильтрдин бир түрү боло алат.

Чыныгы жөнгө салуучу таасирин баалоо ченемдик укуктук актыны кабыл алуунун иш жүзүндөгү оң жана терс кесепеттерин аныктоого жана баалоого, ошондой эле ченемдик укуктук актыда ишкердик жана башка экономикалык ишмердүүлүккө негизсиз тоскоолдук кылган же негизсиз бюджет чыгашаларына алып келген жоболорду аныктоого мүмкүндүк берет; колдонуудагы ченемдик укуктук актыны максатка ылайык колдонуу, өзгөртүү же жокко чыгаруу сунуштарын бере алат.

Жөнгө салуучу таасирин талдоо жана чыныгы жөнгө салуучу таасирин баалоо ишкердик чөйрөсүн мамлекеттик жөнгө салуу тутумунун ажырагыс компоненттери,

анткени алардын методологиясы конкреттүү ченемдик укуктук актыны кабыл алуунун мүмкүн болуучу кесепеттерин алдын ала айтууга гана эмес, ошондой эле укук колдонуу практикасы, башкача айтканда, кабыл алынган актылардын сапатын иш жүзүндө баалоо.

Кыргыз Республикасынын ЖСТТ борбордон ажыратылган схеманын негизинде ишке ашырылат, ал тармактык аткаруу бийлигинин органдары тарабынан ЖСТТ жүргүзүүнү ыйгарым укуктарды бөлүштүрүүдөн жана мындай укукка атайын ыйгарылган орган тарабынан ЖСТТ жыйынтыктарынын сапатын көзөмөлдөөдөн турат.

8. Кыргыз Республикасынын жөнгө салуучу таасирин талдоо чөйрөсүндө ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жалпы өнүгүү тенденциясын колдонуусуна карабастан, Кыргыз Республикасынын ЖСТТ ченемдик-укуктук негизи формалдуу, декларативдик бойдон калып бизнестин, коомдун жана мамлекеттин керектөөлөрүнө жооп бербейт.

Алдыга койгон максаттарына жетүү үчүн ЖСТТ системалуу мүнөздүү камтуусу абзел, башкача айтканда, аны ишке ашыруунун белгилүү институттары жана процесстери, сапатты баалоонун формалары жана белгиленген методологиясы ж.б. ушундан улам, ага байланыштуу өзүнчө ченемдик укуктук актыны иштеп чыгуу зарыл.

Ишкердик ишмердүүлүк жөнүндө мыйзамдарды өнүктүрүү концепциясын иштеп чыгуу зарыл, анткени ишкердик укуктун ар бир институтунда жарандык, ишкердик жана укуктун башка тармактарынын өнүгүшүн эске алуу менен комплекстүү чечүүнү талап кылган маселелер бар, рынок экономикасын өнүктүрүү ЖСТТ жалпысынан жөнгө салуунун сапатын жогорулатуунун механизми жана кабыл алынган ченемдердин натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берет деп ишенебиз.

9. Кыргыз Республикасында кош кырдаал түзүлүп, бир жагынан алганда, ЖСТТ өз убагында жана сапаттуу ишке ашырууну камсыз кылууга багытталган белгилүү бир укуктук жана институционалдык база, ошол эле учурда социалдык жана саясий жактан маанилүү максаттарды бекемдөөгө багытталган ишкердик чөйрөсүнүн өкүлдөрүнүн позициясын көрсөтөт, ал эми экинчи жагынан, мамлекеттик бийлик органдардын ЖСТТ жүргүзүү жолжобосуна формалдуу, натыйжасыз мамилеси, ал кошумча жүк, чечимдерди кабыл алууда татаал фактор катары берилиши байкалат.

Кыргыз Республикасы тарабынан колдонулган ЖСТТ моделин мүнөздөөдө, анын аралаш мүнөзгө ээ, борборлоштурулган жана борборлоштурулбаган мамилелердин өзгөчөлүктөрүн айкалыштыра тургандыгын белгилей кетүү керек, мында тиешелүү жөнгө салуучу орган ар кандай ченемдик мамилесинин демилгечиси болуп, анын негизинде өз алдынча ЖСТТ жүргүзөт, ошол эле учурда Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерциялык министрлиги тарабынан мамлекеттик бийликтин борбордук ыйгарым укуктуу органы болуп, ал ишкердик чөйрөсүндө бирдиктүү мамлекеттик саясатты ишке ашырууну камсыз кылат.

Бизнес-коомчулуктун өкүлдөрү ЖСТТ процедурасына начар тартылган, бул мамлекеттик бийлик органдарынын өздөрүнүн формалдуу мамилесинен улам болушу мүмкүн, ал ЖСТТ процедураларына мындай коомдордун катышуусун

жогорулатууга тийиш, ошондой эле белгилүү бир деңгээлдеги укуктук нигилизмдин бизнес-коомчулуктардан көрүүнүсү.

ЖСТТ жүрүшүндө пайда болгон көйгөйлөрдү, иштеп чыгуучулардын формалдуу мамилесинин себептерин аныктоо жана системалаштырууда ЖСТТ колдонуудагы корутундуларына мониторинг жүргүзүү жана баалоо объективдүү зарылчылыгы бар. Мындан тышкары, ЖСТТнын корутундулары жолжоболук талаптарга жана мазмундук компонентке баалоо дайыма каралып турушу абзел. Мындай көз карандысыз жана үзгүлтүксүз көзөмөл, биздин оюбузча, даярдалган документтердин сапатын жогорулатууга көмөктөшөт.

ЖСТТ жолжобосунун колдонуудагы ченемдик сыпаттамасы, аны бир нече этаптарга бөлүүнүсү атамекендик мыйзамдардын оң жетишкендиги, бирок, ЖСТТ конкреттүү корутундуларын талдоого караганда, алардын көбү бир катар кемчиликтер менен мүнөздөлүп, бизнес чөйрөсүнө жөнгө салуунун таасиринин даражасын аныктоо максатын натыйжасыз кылат. Бул ЖСТТ жолжобосунун өзү жана анын ченемдик жөнгө салуусу же максималдуу жөнөкөйлөштүрүүгө, же тескерисинче, жасалган кадамдарды кеңири деталдаштырууга карай кайра каралышы керек дегенди билдирет.

10. ЖСТТ объектисин аныктоодо комплекстүү мамилени колдонуу зарыл, ага ылайык мыйзам көз карашында алганда, ЖСТТ объектиси өзү мыйзам долбоорунун чени жана ал натыйжалуулук чен белгилерине жооп бериши керек.

ЖСТТ жөнгө салуучу вариант катары караган көйгөйлөрдү чечүүнүн жолу укуктук ченемдерди иштеп чыгуу жана кабыл алуу болгондуктан, колдонулган терминдерге жана туюндурмаларга көбүрөөк көңүл буруу зарыл; анткени, кээ бир ченемдер юридикалык техниканын талаптарын сактабастан, эркин сыпаттама түрүндө баяндалат. Туюндурмалардын тактыгы, түшүнүктүүлүгү, жеткиликтүүлүгү кызыкдар тараптардын көңүл буруусун камсыздайт, аларга түшүнүктүү тилди жана терминдерди колдонуу мыйзамдуулуктун мындан аркы натыйжалуулугунун чен белгилери болот.

Ченемдердин натыйжалуулугунун сунушталган чен белгилери, анын ичинде ишкердик ишмердүүлүктү жөнгө салуучу ченемдер комплекстүү укук тармагы катары ишкердик укук тармагын өнүктүрүү процессинде да, ошондой эле келечекте жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүдө да колдонулушу мүмкүн жана укуктун жөнгө салуу функциясынын натыйжалуулугунун атайын көрсөткүчтөрүнө негизделиши да мүмкүн.

Ишкердик укуктун укуктук ченемдеринин натыйжалуулугунун сунушталган чен белгилери ченемдик укуктук актыларды жалпысынан мыйзамдарды иштеп чыгуунун сапатына таасирин тийгизип ЖСТТ жүргүзүүдө колдонулат деп ойлойбуз.

11. Жөнгө салуучу таасирин талдоо объектиси катары ишкердик ишмердүүлүк тигил же бул мамлекетте жашаган калктын социалдык-экономикалык, саясий, маданий өнүгүүсүнүн мүнөздөмөлөрү менен алдын ала аныкталган спецификалык өзгөчөлүктөргө ээ болгон, экономикалык ишмердүүлүктүн тар чөйрөсү болуп саналат. Мамлекеттин, бир жагынан, эң чоң эркиндикти камсыз кылууга, экинчи жагынан, керектөөчүлөргө алардын укуктарын коргоонун максималдуу

кепилдиктери менен мындай иш-аракеттердин натыйжаларын камсыздоого өз ара өзгөчө умтулуусу.

Ишкердик жогорку тобокелдиктер менен байланышкан. Келишимдер, атаандаштык жана тышкы чөйрөнүн туруксуздугу сыяктуу ишмердүүлүктүн компоненттери уюмдун аброюна жана бизнес жүргүзүүнүн ийгилигине оң жана терс багытта олуттуу таасир этиши мүмкүн.

Ишкердик ишмердүүлүгүн мыйзамдык жөнгө салуу - бул жарандардын, ошондой эле юридикалык тараптардын ишин уюштуруунун укуктук жана мыйзамдан тышкары каражаттарынын ортосундагы байланыштарды орнотуунун өз ара байланышкан комплекстүү процесси, анын негизги максаты белгилүү киреше алууда негизги ресурстарды жана булактарды кайра уюштуруу өндүрүүсү, алмашуусу иш-аракеттери менен камсыздоо.

Жогорудагы тоскоолдуктарды арылууда чакан жана орто бизнес тармактары Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүгө кошкон салымын максималдуу түрдө көтөрө албайт. Бирок чакан жана орто ишканалардын көйгөйлөрүн чечүүдө колдоо көрсөтүү оңой эмес. Бир жагынан алганда, ишкерлер дайыма эле өз көйгөйлөрүн түшүнө алышпайт жана ар кандай жеке себептерден улам сырттан жардам издешет. Экинчи жагынан, мамлекеттик программалар ишкерлердин керектөөлөрүн толук канааттандырбайт жана адатта ресурстары менен чектелүү. Анын үстүнө ишкердик чөйрөсү мамлекет көйгөйлөрдүн бар экенин билет, бирок аларды жеңүүгө чындап кызыкдар эмес же натыйжасыз иш алып барат деп эсептейт.

Республикада чакан жана орто бизнестин ишмердүүлүгүн мамлекеттик коргоонун жана укуктук жөнгө салуунун эффективдүү системасын камсыз кыла турган ишкердикти өнүктүрүү боюнча жетишээрлик натыйжалуу мамлекеттик программа дагы эле жок экени айдан ачык. Чакан жана орто бизнеске карата мамлекет тарабынан жүргүзүлүп жаткан саясат декларативдүү мүнөзгө ээ, экономиканын бул тармагын өнүктүрүүдө оң бурулушту камсыз кыла албаган анча маанилүү эмес жана ырааттуу эмес чараларды көрөт. Көйгөйлөрдү чечүү жана оң таасирин тийгизүүнү күчөтүү чакан жана орто ишкердүүлүк тармактарын оптималдаштырууда мамлекеттик саясатты, бизнестин инфраструктурасын жакшыртуу жана ишкердикти өнүктүрүүгө түрткү берүүчү шарттарды түзүү, калктын тийиштүү маданиятын жана дүйнө таанымын калыптандыруу, ишкердиктин аброюн коомдо көтөрүүсү зарыл.

12. Жөнгө салуучу таасирин талдоо комплекстүү институту дайыма өзгөрүү абалында, тез өзгөрүп жаткан рынок шарттарына жана ишкердик чөйрөсүнө ыңгайлашуусунда. Бул анын шексиз артыкчылыгы, анткени ал мамлекеттин жана жеке тармактардын өкүлдөрүнүн кызыкчылыктарын шайкештөө жолдорун адекваттуу чагылдырууга багытталган.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын ЖСТТ колдонууда бир катар кемчиликтер бар, алардын айрымдары ченемдик практикалык ишке ашыруу көйгөйлөрүндө, ал эми кээ бирлери тиешелүү жолжоболорду абдан ченемдик түрдө бекитүүдө. Эң олуттуу көйгөйлөрдүн ичинен төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуунун стандарттуу жолжобосунун жетишпестиги, бул жогоруда айтылган ченемдик идеализмде, ченемдик укуктук

актылардын долбоорлорун лоббирлөөдө ж.б. чагылдырылган; ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуучуларда коомдун тиешелүү чөйрөлөрүнө карата сапаттуу, эффективдүү, адекваттуу жөнгө салуу үчүн зарыл болгон маалыматтар жетишсиздиги; Кыргыз Республикасынын шартында ЖСТТ институтунун потенциалын толук пайдалануунун жетишсиздиги; кызыкдар тараптар жана ЖСТТ жумушчу тобунун мүчөлөрү менен өткөрүлүүчү кеңеш маалымдоолордун тийиштүү сапатынын жоктугу; ченемдик укуктук актынын долбоорун иштеп чыгуучу мамлекеттик органда ЖСТТ уюштуруу жана жүргүзүүдө жооптуу кызмат адамдарынын кадрдык потенциалынын жетишсиздиги; максаттуу топтун инерциясы. Көйгөйлүү аспектилердин тизмесинен көрүнүп тургандай, ЖСТТнын дээрлик бардык компоненттерине таасирин тийгизет, бул институтту жакшыртууга багытталган иш чараларды иштеп чыгуу жана кабыл алуу зарылдыгын көрсөтөт.

Кыргыз Республикасынын ЖСТТ институтун андан ары өнүктүрүү жана жакшыртуу маселесинде, кемчиликтердин көбүн ЖСТТ жолжобосуна бир кыйла так жана ачык-айкын ченемдик талаптарды иштеп чыгуусу менен четтетүүгө болорун белгилеп кетүүгө болот; бардык ЖСТТ субъекттеринин ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн формаларын бекитүү; ЖСТТ андан ары баалоо жана мониторинг жүргүзүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу; ЖСТТ жолжоболорун бирдиктүү жеткиликтүү порталга бириктирүүгө мүмкүндүк берүүчү тиешелүү маалыматтык ресурстарды түзүү.

Албетте кыйынчылыктар бар, аларды жоюу узак убакытты жана системалуу мамилени талап кылат, мисалы, мамлекеттик кызматкерлердин потенциалынын татаалдуу төмөндүгү же ишкердик субъекттин аз катышуусу.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына инвентаризацияны ЖСТТ чөйрөсүндө жүргүзүп колдонуудагы ченемдик укуктук актыларды аныктоо, эскирген жана тиешеси жок ченемдерди кароо, айрым укуктук ченемдердин ортосундагы ички логикалык мамилелерди калыптандыруу, ошондой эле мүмкүн болгон карама-каршылыктарды ЖСТТ чөйрөсүндө жоюу, ченем жаратуу жолжоболору жана айрым мамлекеттик бийлик органдардын функциялары, жөнгө салуучу таасирин талдоонун сапаттуу жана натыйжалуу ыкмаларын камсыздоо сунушун киргизүү.

2. Кыргыз Республикасынын 2022-2027-жылдарга ЖСТТ Өнүктүрүүнүн бирдиктүү концепциясын иштеп чыгуу жана кабыл алуунун зарылчылыгы негизделип, ал жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун алга умтулган өнүктүрүүнүн жол картасынын бир түрү болуп айрым компоненттерди практикалык ишке ашыруунун бөлүгү катары аныкталган көйгөйлүү аспектилерди туюндураат. Бул Концепция ЖСТТ жолжоболорун жүргүзүүдө Кыргыз Республикасы тарабынан топтолгон тиешелүү тажрыйбаны эске алууга, ошондой эле бул институтту жакшыртуунун алкагында ыкчам чечилүүгө тийиштүү актуалдуу маселелерге көңүл бурууга арналган.

ЖСТТ өнүктүрүү концепциясын төмөнкүдөй структуралаштыруу сунушталат:

- 1) Кыргыз Республикасынын учурдагы абалын, экономикалык абалынын өзгөчөлүктөрүн, колдонуудагы мыйзамдарды, баштапкы позицияларды, жалпы мамлекеттик өнүктүрүүнүн программаларына, анын ичинде санариптештирүү чөйрөсүнө шайкештигин баяндоочу киришүү бөлүгү;
- 2) Бөлүмдөрдөн турган негизги бөлүк:
 - 2.1. ЖСТТ жүргүзүүдө укуктук негизин өнүктүрүү;
 - 2.2. ЖСТТ жүргүзүүдө институционалдык негиздерди өнүктүрүү;
 - 2.3. ЖСТТ жүргүзүүдө жалпы социалдык негиздерин өнүктүрүү.
- 3) Концепциянын алкагында ишке ашырылуучу иш-чаралардын натыйжалуулугунун чен белгилерин баяндоочу жыйынтыктоочу бөлүк.
- 4) Концепцияны ишке ашырууда иш-чаралардын планы.

3. Кыргыз Республикасынын ЖСТТ тууралуу мыйзамды иштеп чыгуу жана кабыл алууда төмөнкүдөй структурасы бар:

- укуктук жөнгө салуунун максаты;
- терминдер жана аныктамалар (бирдиктүү концептуалдык аппаратты колдонууну камсыз кылуу);
- ЖСТТ принциптери (бирдиктүү укуктук негизин камсыз кылуу);
- ЖСТТ уюштуруу чөйрөсүндөгү ишти жүзөгө ашырууга ыйгарым укуктуу орган (ЖСТТ чөйрөсүндө ишти жүзөгө ашырууга ыйгарым укуктуу бирдиктүү орган бар борборлоштурулган моделдин ишке ашырынуу камсыз кылуу);
- ЖСТТ мазмуну (жолжобосу, максаты, милдеттери, ыкмалары жөнүндө бирдиктүү түшүнүктү камсыз кылуу);
- ЖСТТ жүргүзүүгөн адамдарга атайын компетенция талаптары (тийиштүү атайы квалификациялык талаптарды камсыз кылуу);
- ЖСТТ түрлөрү;
- ЖСТТ жүргүзүү механизмдери;
- ЖСТТ эксперттик корутундуларынын түрлөрү;
- ЖСТТ процесстин катышуучуларынын жоопкерчилиги;
- бардык тартылган субъекттердин өз ара аракеттенүү тартиби;
- ЖСТТ корутундуларына мониторинг жүргүзүү жана баалоо, ЖСТТ корутундуларына ыйгарым укуктуу органдын экспертизасы, кабыл алынган чечимдердин натыйжаларына мониторинг жана баалоо.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

1. *Калыбаева А.А.* К вопросу о сущности системы оценки регулятивного воздействия [Текст] / Калыбаева А.А. // Вестник научных конференций. Российская Федерация. – 2015. – №3-7(3) – С.32-35. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36942497>
2. *Калыбаева А.А.* Значение системного подхода в государственном регулировании предпринимательской деятельности [Текст] / Калыбаева А.А.// Право и политика. Кыргызская Республика. – 2018. – №4. – С.19-23
3. *Калыбаева А.А.* Правовой статус субъектов проведения анализа регулятивного воздействия в сфере предпринимательства [Текст] / Калыбаева А.А.// Научный альманах. Российская Федерация. – 2016. – № 8-2(22) – С. 57-61. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38545064>
4. *Калыбаева А.А.* Этапы проведения анализа регулятивного воздействия в сфере предпринимательской деятельности [Текст] / Калыбаева А.А.// Научный альманах. Российская Федерация. – 2016. – № 8-2(22) – С.61-64. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=38545065>
5. *Калыбаева А.А.* Предпринимательская деятельность как объект анализа регулятивного воздействия [Текст] / Калыбаева А.А.// Образование и право. Научно-правовой журнал. Российская Федерация. – 2018. – № 12. – С.84-87. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=37030782>
6. *Калыбаева А.А.* Коллективный субъект правовой действительности: понятие и сущность [Текст] / Калыбаева А.А., Тен А.В. // Восточный Европейский научный журнал. Республика Польша. – 2019. – С.211-216
7. *Калыбаева А.А.* Intention as a phenomenological method of researching the will in law [Текст] / Калыбаева А.А., Тен А.В.// Евразийский юридический журнал. Российская Федерация. – 2019. – № 12 (139). – С.104-107. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=42364766>
8. *Калыбаева А.А.* Проблемы формального подхода к анализу регулятивного воздействия нормативных правовых актов в условиях Кыргызской Республики [Текст] / Калыбаева А.А.// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. Кыргызская Республика. – 2020. – №7. – С.201-204. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=45586224>
9. *Калыбаева А.А.* Civil legal nature of relations between legal entity and its founders [Текст] / Калыбаева А.А., Жылкичиева К.С., Кошокова Г.Ж.// Казакстан Республикасы ұлттық ғылым академиясының х а б а р ш ы с ы. The bulletin the national academy of sciences of the republic of Kazakhstan. – 2021. – №1 – С. 284-289. – Режим доступа: <https://nauka-nanrk.kz/ru/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA2021/>
10. *Калыбаева А.А.* Modern legislation regulating status of legal entity [Текст] / Калыбаева А.А., Жылкичиева К.С., Кошокова Г.Ж.// Казакстан Республикасы ұлттық ғылым академиясының х а б а р ш ы с ы. The bulletin the national academy of sciences of the republic of Kazakhstan. – 2021. – №2 – С. 250-255. – Режим доступа:

<https://nauka->

[nanrk.kz/ru/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA2021/](https://nauka-nanrk.kz/ru/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA2021/)

11. *Калыбаева А.А.* System Tasks for Assessing the Regulatory Impact of Legal Acts in the Entrepreneurship Sphere [Текст] / Калыбаева А.А., Жылкичиева К.С., Насбекова С.К., Тен А.В. и др// Open Journal of Social Sciences. – 2021. – Vol.9 No.4. – С.373-380. – Режим доступа: <https://www.scirp.org/journal/JSS/>

12. *Калыбаева А.А.* Исторические предпосылки внедрения анализа регулятивного воздействия в Кыргызской Республике [Текст] / Калыбаева А.А.// Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, Украина. – 2020. – Вып. 9(65), Ч. 6. – С.47-52. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44847210>

13. *Калыбаева А.А.* Феноменология как неклассический метод исследования права [Текст] / Калыбаева А.А., Тен А.В.// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. Кыргызская Республика. – 2021. – №1. – С.115-120. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=45672122>

14. *Калыбаева А.А.* Качество результатов анализа регулятивного воздействия [Текст] / Калыбаева А.А., Ниязова А.Н.// Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, Украина. – 2021. – Вып. 4(72), Ч. 6. – С.197-204. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46277408>

15. *Калыбаева А.А.* Практика применения оценки регулятивного воздействия в предпринимательской сфере зарубежных стран [Текст] / Калыбаева А.А., Ниязова А.Н.// Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, Украина. – 2021. – Вып. 4(72), Ч. 6. – С.204-209. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46277409>

16. *Калыбаева А.А.* Methodological Difficulties in Analysis of the Normative Legal Acts Regulatory Impact in the Entrepreneurship Sphere in the Kyrgyz Republic Conditions [Текст] / Калыбаева А.А., Мурзабекова Ж.Т., Насбекова С.К., Ниязова А.Н. и др// Open Journal of Political Science. – 2021. – С.402-409. – Режим доступа: www.scirp.org/journal/ojps

РЕЗЮМЕСИ

Алия Абдысатаровна Калыбаеванын «Кыргыз Республикасынын жөнгө салуучу таасирин талдоо» аттуу 12.00.03 - ишкердик укук; үй-бүлөлүк укук; эл аралык жеке укук адистиги боюнча юридика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши.

Негизги сөздөр: жөнгө салуучу таасирин талдоо, ишкердик ишмердүүлүк, мамлекеттик башкаруу, укук ченеминин эффективдүүлүгү, мыйзамдардын сапаты.

Изилдөөнүн объектиси мамлекеттик башкаруунун учурдагы тенденцияларын жана укукту жөнгө салуу сапаты менен Кыргыз Республикасынын ишкердик ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу ченемдик укук актылардын талдоосуна жана жөнгө салуучу таасирине карата өнүгүп жаткан коомдук мамилелер болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети жөнгө салуучу таасирин талдоо жүргүзүүнү жөнгө салуучу ата-мекендик жана чет өлкөлүк мыйзам ченемдери, жөнгө салуучу таасирин талдоонун корутундулары, ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын башка укук колдонуу актылары жана жөнгө салуучу таасирин изилдөө илимий доктринасы.

Изилдөөнүн максаты Кыргыз Республикасынын ишкердик ишмердүүлүгү мамлекеттик башкаруунун жөнгө салуучу таасирин талдоону колдонуунун негизги багыттары жөнүндө системалуу түшүнүк берүү.

Изилдөөнүн методдору диссертациялык изилдөөнүн методологиялык базасын диалектиканын негизги жоболору, системалык жана тармактар аралык мамилелер, анализ-синтез, формалдуу логикалык, байкоо жана сүрөттөө методдору түзгөн. Негизги методдор катары мыйзамдуу изилдөөнүн жалпы жана кеңири таралган герменевтикалык, салыштырма укуктук талдоо жана изилдөөнүн феноменологиялык методдору колдонулган.

Изилдөөнүн илимий жыйынтыгы. Коргоого 13 жобо түзүлүп бир катар теориялык корутундулар жана практикалык сунуштар берилген.

Алынган жыйынтыктын илимий жаңылыгы саясий жана социалдык-экономикалык ишмердүүлүктүн ар кандай чөйрөлөрүндө жөнгө салуучу таасирин талдоонун укуктук табияты менен өз ара байланышын изилдеп, Кыргыз Республикасынын жөнгө салуучу таасирин талдоо проблемалары боюнча алгачкы монографиялык изилдөө ишин туюндурат.

Алынган жыйынтыктардын колдонуу сунуштары. Диссертацияда камтылган жоболор, корутундулар жана сунуштар жөнгө салуучу таасирин талдоо институтун өнүктүрүү процессинде, илимий-изилдөө, мыйзам чыгаруу, укук коргоо ишмердигинде колдонулушу мүмкүн. Бул контекстте колдонуудагы мыйзамдарды жакшыртууда автордун сунуштары актуалдуу жана маанилүү. Изилдөөнүн жыйынтыгынын маанилүүлүгү окуу куралдарын, лекциялык жана практикалык сабактарды иштеп чыгууда автор тарабынан жалпыланган сунуштарды, корутундуларды жана фактылык материалдарды колдонуу мүмкүнчүлүгү менен да аныкталат.

Алынган жыйынтыктардын колдонуу тармагы: жарандык укук, ишкердик укук.

РЕЗЮМЕ

диссертации Калыбаевой Алии Абдысатаровны на тему: «Анализ регулятивного воздействия в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право.

Ключевые слова: анализ регулятивного воздействия, предпринимательская деятельность, государственное управление, эффективность правовой нормы, качество законодательства.

Объектом диссертационного исследования являются общественные отношения, складывающиеся по поводу проведения АРВ нормативных правовых актов, регулирующих предпринимательскую деятельность в Кыргызской Республике с учетом актуальных тенденций государственного управления и качества правового регулирования данной сферы.

Предметом исследования выступают нормы отечественного и зарубежного законодательства, регулирующие проведение АРВ, заключения АРВ и иные правоприменительные акты уполномоченных государством органов, а также научная доктрина по вопросам исследования АРВ.

Цель исследования - дать систематизированное представление об основных направлениях использования АРВ государственного управления предпринимательской деятельности в Кыргызской Республике.

Методы исследования - методологической базой диссертационного исследования явились основные положения диалектики, системный и межотраслевые подходы, анализ и синтез, формально-логический методы, наблюдение и описание. В качестве основных методов использовались герменевтический метод, метод сравнительно-правового анализа и феноменологический метод исследования как на общепризнанные и распространенные методы правовых исследований.

Полученные результаты. Сформулировано 13 положений, выносимых на защиту, а также ряд теоретических выводов и практических рекомендаций.

Научная новизна полученных результатов представляет собой одно из первых монографических исследований по проблемам анализа регулятивного воздействия в Кыргызской Республике, где рассматривается правовая природа АРВ в взаимосвязи с различными сферами политической и социально-экономическими деятельности.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Положения, выводы и рекомендации, содержащиеся в диссертации, могут быть использованы: в процессе совершенствования института анализа регулятивного воздействия; в научно-исследовательской, правотворческой, правоприменительной деятельности. В данном контексте, актуальность и значимость имеют предложения автора по совершенствованию действующего законодательства. Значение результатов исследования также определяется возможностью использования рекомендаций, выводов и обобщенного автором фактического материала при разработке учебных пособий, лекционных и практических занятий.

Область применения полученных результатов: гражданское право, предпринимательское право.

RESUME

if dissertation of Kalybaeva Aliya Abdysatarovna on the topic: "Analysis of the regulatory impact in the Kyrgyz Republic" for the degree of Doctor of Law in the specialty: 12.00.03 - civil law; business law; family law; international private law.

Key words: regulatory impact analysis, entrepreneurial activity, public administration, efficiency of the legal norm, quality of legislation.

The object of the dissertation research is the public relations that are developing regarding the implementation of RIA of legal acts regulating entrepreneurial activity in the Kyrgyz Republic, taking into account current trends in public administration and the quality of legal regulation in this area.

The subject of the research is the norms of domestic and foreign legislation governing the conduct of RIA, the conclusions of RIA and other acts of state-authorized bodies, as well as the scientific doctrine on RIA research.

The purpose of the research is to provide a systematized view of the main directions of the use of RIA in the public administration of entrepreneurial activity in the Kyrgyz Republic.

Research methods – the methodological basis of the dissertation research was the main provisions of dialectics, systemic and intersectoral approaches, analysis and synthesis, formal logical methods, observation and description. As the main methods, the hermeneutic method, the method of comparative legal analysis and the phenomenological method of research were used as generally recognized and widespread methods of legal research.

Results. 13 positions submitted for defense are formulated, as well as a number of theoretical conclusions and practical recommendations.

The scientific novelty of the obtained results is one of the first monographic studies on the problems of regulatory impact analysis in the Kyrgyz Republic, which examines the legal nature of RIA in relation to various areas of political and socio-economic activity.

Recommendations on the use of the obtained results. The provisions, conclusions and recommendations contained in the dissertation can be used: in the process of improving the institution of regulatory impact analysis; in research, law-making, law enforcement activities. In this context, the author's proposals for improving the current legislation are relevant and significant. The significance of the research results is also determined by the possibility of using recommendations, conclusions and factual material summarized by the author in the development of teaching aids, lectures and practical exercises.

The scope of the obtained results: civil law, business law.